

لابردن و بهرزکردنه‌وهی گرتی ناوی به‌گویره‌ی تیوری دۆخ له رسته‌ی کوردیدا

د. کوثر عزیز احمد

په‌یمانگای ته‌کنیکی هه‌ولتیر، هه‌ریمی کورستان – عێراق.

((ره‌زانه‌نویا به‌لافکرینی: 4 نیلون 2014))

پوخته

له‌ رێژمانی کلاسیکیدا دۆخ بۆ ئه‌و گۆرانیکارێانه به‌کارهاتوه که به‌هۆی ئه‌رکی ناو له‌ رسته‌دا له‌ کۆتاییه‌کاندا روده‌ده‌ن، که بریتین له‌ خسته‌سه‌ری زیاده‌یه‌ک. له‌ رێژمانی گۆرانه‌وه و به‌ره‌مه‌پێنایشدا دۆخ بریتیه‌ له‌و خاسیه‌ت یان فۆرمه‌ نیشانکراوه دیاره‌ی که گرتیه‌کی ناوی وه‌ریده‌گرت بۆ ئه‌وه‌ی ئاماژه به‌ هه‌ندیک خاسیه‌تی په‌یوه‌ندییه‌ رێژمانی یان واتایه‌کانی ئه‌و رسته‌یه‌ بدات که گرتی ناوییه‌کی لا هه‌لگرتوه.

دۆخ و تیوری دۆخ یه‌کیه‌که له‌ بابته‌ گرنگه‌کان له‌ رێژمانی نوێی گۆرانه‌وه و به‌ره‌مه‌پێنانه‌دا. په‌یوه‌ندییه‌کانی دۆخ له‌نیوان گرتی ناوییه‌کان و گوزاره‌کان له‌ کلزدا وا له‌ گرتی ناوییه‌کان ده‌کهن که بجولین و شوینی تایه‌تیا هه‌بیت له‌ رسته‌دا. به‌ گویره‌ی رێژمانی نوێی به‌ره‌مه‌پێنان، که زمانناسی ئه‌مریکی چۆمسیکی دایه‌پێناوه، دۆخ دیاره‌یه‌کی یونیفیرساله و له‌ هه‌موو زمانه‌کاندا هه‌یه. زمانی کوردیش وه‌ک هه‌ر زمانێکی تر، ده‌کریت له‌م بواره‌دا توێژینه‌وه‌ی له‌سه‌ر بکرت بۆ ئه‌وه‌ی بزانیته‌ که تا چ راده‌یه‌ک په‌یوه‌سته به‌ پرینسپه‌کانی تیوری دۆخ و له‌ چوارچۆیه‌ی دیاره‌ی ده‌سه‌لات و به‌سته‌وه‌ شیکردنه‌وه‌ی بۆ بکرت. تیوری دۆخ چه‌ندین بابته‌ ده‌گرتیه‌وه، وه‌کو دۆخی مۆرفیمی و پینکه‌اته‌یی و دۆخی به‌جیماو، پالتیوگه‌ی دۆخ، رێساکانی ته‌رخانکراوی دۆخ، دۆخ و ده‌سه‌لات، نیشانه‌ی دۆخی هه‌لاوتێردراو، راده‌کانی دۆخ و تیوری کۆنترۆل و تیوری جولانه‌وه و تیوری سێتا و به‌رزکردنه‌وه‌ی گرتی ناوی، لابردنی هاوگرتی جیناوی گه‌وره، هتاد.

ئهم توێژینه‌وه‌یه دوو لایه‌ن له‌خۆده‌گرت، ئه‌وانیش رێسای به‌رزکردنه‌وه له‌ رسته‌ی کوردی و هه‌روه‌ها لابردنی هاوگرتی ناوی یان جیناوی گه‌وره‌یه. لایه‌نی یه‌که‌میان په‌یوه‌سته به‌ به‌رزکردنه‌وه‌ی گرتی ناوی یان هه‌ر توخمێکی تر له‌ شوینی خۆی له‌ پارسته‌دا، که بۆ پینکه‌اته‌ی گه‌وره‌تر ده‌گوازیته‌وه، ئه‌مه‌ش پرۆسه‌یه‌کی سینتاکسیه و په‌یوه‌سته به‌ (تیوری جولانه‌وه‌ی توخم) و رێسای گۆرانه‌وه و گواسته‌وه‌ی توخمه‌وه، لایه‌نه‌که‌ی تر بریتیه‌ له‌ لابردنی هاوگرتی ناوی یان جیناوی گه‌وره، که هه‌ولتیکه‌ بۆ پیاده‌کردنی ئهم یاسایه‌ له‌ رسته‌کانی زمانی کوردیدا.

توێژینه‌وه‌که دابه‌ش ده‌بیت بۆ شه‌ش به‌شی سه‌ره‌کی. به‌شی یه‌که‌م باس له‌ تیوری سێتا ده‌کات. به‌شی دووهم جه‌خت له‌سه‌ر تیوری جولانه‌وه ده‌کات، به‌تایه‌تی جولانه‌وه له‌ رۆانی بکه‌ر نادریار و رێسای به‌رزکردنه‌وه و لابردنی هاوگرتی ناوی یان جیناوی گه‌وره. به‌شی سێهه‌م تایه‌ته به‌ توخمه‌ به‌تاله‌کان. به‌شی چواره‌م ده‌رباره‌ی تیوری به‌سته‌وه‌یه. به‌شی پینجه‌م باس له‌ جیناوی گه‌وره ده‌کات. به‌شی شه‌شه‌میشه‌ ئه‌نجامه‌کانی توێژینه‌وه‌که ده‌خاته‌ روو. له‌ هه‌موو ئهم به‌شانه‌شدا نمونه له‌ رسته‌ی کوردی (کرمانجی ناوه‌راسته) دایه‌نکراوه. له‌ کۆتاییشدا لیستی سه‌رچاوه‌ کوردی و ئینگلیزییه‌کان نوسراوه.

۱. تیوری سیتا

بۆ تیگه‌بشتن له تیوری دۆخ پیویسته باس له تیوری سیتاش بکریت. تیوری سیتا زانیاییه سینتاکسیه کان له زانیارییه سمانتیکیه کان جیاده کاته‌وه و ئەمەش رونده کاته‌وه که چۆن روۆانی سینتاکسی ده‌بیته ناوه‌ندی دیاریکردنی چۆنیه‌تی په‌یوه‌ندی نیوان یه‌که سینتاکسیه‌کانی رسته‌یه‌ک له‌لایه‌ک و پیویستیه (ئارگیومیته) واتاییه‌کانی روۆانی سه‌روه‌وه له‌لایه‌کی تره‌وه، (حاجی، ۲۰۰۷: ۹۴). تیوری سیتا پیوانیه‌که که پیکهاته به‌لگه له‌خۆده‌گریت و ریکی ده‌خات و روۆلی سیمانتیکی گوزاره دیاری ده‌کات (Chomsky, 1981: 5). پیکهاته‌ی به‌لگه‌ی گوزاره پیناسه‌ی کۆمه‌لێک به‌لگه ده‌گریته‌خۆ که گوزاره ده‌که‌ن و روۆلی سیتا ده‌بینن تا په‌یوه‌ندیه‌کانی گوزاره به‌دییه‌ن. گوزاره‌ش واتای په‌یوه‌ندی‌کانی نیوان به‌لگه‌کان ده‌رده‌پرن، واتا چۆن بزانی چهند به‌لگه به‌هۆی گوزاره‌وه په‌یوه‌ندی‌دارن، ئەم لایه‌نه‌ش پێی ده‌گوتریت پیکهاته‌ی به‌لگه و چه‌ندی‌تی جوۆری به‌لگه‌کانی به‌شدار ده‌رده‌خات. بۆ نمونه:

(۱) تارا پیاله‌که‌ی شکاند.

له‌م نمونه‌ی سه‌روه‌وه کاری شکاند گوزاره‌یه که‌چی گرتی ناوی تارا و پیاله به‌لگه‌کانیه‌تی، چونکه به‌لگه‌یه‌کیان به‌شدار یه‌جیه‌جیکردنی کاره‌که ده‌کات، ئەویدیان کاره‌که‌ی به‌رکه‌وتوه، واتا ئەم دوو به‌لگه‌یه روۆلی سیمانتیکیان بینوه که پێیان ده‌گوتریت روۆلی سیتا، که په‌یوه‌ندییه سیمانتیکیه کان له‌نیوان گوزاره و به‌لگه‌کان ده‌رده‌پرن، چونکه کاری شکاند روۆلی "کارکه‌ر" بۆ به‌لگه‌ی (نیهاد،

بکه‌ر، کارا) که به‌شدار ی کاره‌که‌ی کردوه دیاری ده‌کات، ئەمەش به‌شیکه له زانیاری لیکسیکی زمانه‌که، که ئەمەش په‌یوه‌سته به پرینسیپه‌کانی گۆتره‌کاری که له ریگه‌یه‌وه دانه‌ی لیکسیکی پیناسه ده‌کریت. هەر بۆ نمونه له رسته‌ی (۱) دانه‌ی لیکسیکی کاری شکاند پیویستی به دوو به‌لگه‌هه‌یه، به‌لگه‌ی (کارکه‌ر و کاربه‌رکه‌وتو). جا ئەگه‌ر زانیاری له باره‌ی دانه‌ی لیکسیکی وەرگرین، هەر دانه‌یه‌کی لیکسیکی له ریگه‌ی روۆلی سیتای به‌لگه‌کان زانیاریه‌کانی دیاری ده‌کریت و پێده‌گوتریت نیشانه‌ی سیتا. هەر بۆ نمونه ئەگه‌ر سه‌یری ئەم رسته‌یه‌ی خواره‌وه بکه‌ین ده‌بینن کاری شکاند به‌لگه‌ی (به‌رکه‌وت) ی پیویسته که

په‌نجهره‌که‌یه:

(۲) په‌نجهره‌که‌ی شکا.

که‌چی کاری نوست له‌م رسته‌یه‌ی خواره‌وه به‌لگه‌ی (کارکه‌ر) ی پیویسته که منداله‌که‌یه:

(۳) منداله‌که‌ی نوست.

له‌م رسته‌یه‌ی خواره‌وه‌ش ده‌بینن کاری نارد به‌لگه‌ی (کارکه‌ر و ئارمانج و بابته) ی پیویسته، که شارا کارکه‌ره و تارا ئارمانجه و نامه‌که‌ش بابته‌ته:

(۴) شارا نامه‌که‌ی بۆ تارا نارد.

له‌مە‌ی سه‌روه‌وه ده‌رده‌که‌وت که دانه لیکسیکیه‌کان زانیاری له ریگه‌ی روۆلی سیتا بۆ به‌لگه‌کان دیاری ده‌که‌ن، ئەو به‌لگانه‌ی که پیویستن که له‌نیو که‌وانه‌کاندان پێیان ده‌گوتریت جه‌مسهری سیتا، واته هەر دانه‌یه‌کی لیکسیکی ژماره‌یه‌ک

(۶) تارا (کارکه‌ر) ملوانه‌که‌ی (بابه‌ت) به‌شارا (ئارمانج) دا.

(۷) ملوانه‌یه‌ک (بابه‌ت) له‌تاراوه (سه‌رچاوه) بۆ شارا (ئارمانج) هات.

(۸) شارا (کارکه‌ر) ملوانه‌یه‌کی (بابه‌ت) له‌تارا (سه‌رچاوه) وه‌رگرت.

(۹) تارا (شاره‌زا) زیره‌که.

(۱۰) تارا (شاره‌زا) راپه‌رینه‌که‌ی (بابه‌ت) دیت.

(۱۱) شانۆکه (بابه‌ت) لای‌ئه‌و (شاره‌زا) خوش‌بوو.

(۱۲) تارا (کارکه‌ر) چووه‌قوتابخانه.

(۱۳) شارا (کارکه‌ر) گوپی‌خوی (بابه‌ت) به‌ده‌رزی‌سمی.

ئه‌م رستانه‌ی سه‌ره‌وه‌ئه‌وه‌رونده‌که‌نه‌وه‌که‌چۆن گوزاره‌رۆلی سیتا بۆ به‌لگه‌کان دیاریده‌کات، که به‌هۆی جه‌مسهری سیتا ده‌ستیشان کرابوون. ئه‌م زانیاریانه‌ش هه‌لبژاردی پۆل (بابه‌ت) ن که له لی‌کسیکۆنه‌وه‌خۆیان ده‌نوین و له‌چوارچۆیه‌کی نیمچه‌بابه‌تیانه‌ ده‌رده‌که‌ون. بۆ نمونه ئه‌م لی‌کسیکۆنه‌ی خواره‌وه‌ئه‌م زانیاریانه‌یان له‌خۆگرتوه:

شکاند (کار) [θ -] سه‌ره

دیت [- گ. ن / ب. گ]

لینا [- گ. ن] < کارکه‌ر، کاربه‌رکه‌وت >

ده‌کریت ئه‌مه‌له‌ریگه‌ی (هیللی X) زیاتر رونه‌کریته‌وه، که‌تیایدا (سه‌ره) ده‌ستیشانی گوزاره و ته‌واوکه‌ری خۆی ده‌کات و رۆلی سیتا بۆ به‌لگه‌کان ده‌ستیشان ده‌کریت. هه‌ر بۆ نمونه:

(۱۴) تارا نانه‌که‌ی خوارد.

جه‌مسهری پپۆسته. هه‌ر بۆیه‌له‌تیوری سیتا به‌لگه‌کان به‌م شیوه‌یه‌ی خواره‌وه‌دیاری ده‌کرین:

أ. کارکه‌ر: به‌لگه‌یه‌که‌که‌به‌مه‌به‌ستی ده‌ستپیشخه‌ری کاریکه‌و به‌هۆی گوزاره‌وه‌گوزارشتی لی‌کراوه.

ب. کاربه‌رکه‌وت: به‌لگه‌یه‌که‌که‌به‌هۆی کاریکه‌وه‌کاری که‌وتۆته‌سه‌ر، واته‌کاری به‌رکه‌وتوه‌و به‌هۆی گوزاره‌وه‌گوزارشتی لی‌کراوه.

ت. بابه‌ت: به‌لگه‌یه‌که‌که‌به‌هۆی کاره‌وه‌جولاوه، واته‌بابه‌تی کاره‌که‌یه‌و به‌هۆی گوزاره‌وه‌گوزارشتی لی‌کراوه.

پ. شاره‌زا: به‌لگه‌یه‌که‌که‌شاره‌زایی درکپیکردنی هه‌یه، ئه‌مه‌ش له‌ئه‌نجامی تووشبونه‌وه‌یان به‌سه‌ره‌هاتنه‌وه‌به‌هۆی گوزاره‌وه‌گوزارشتی لی‌کراوه.

ج. ئارمانج: به‌لگه‌یه‌که‌که‌کراوه‌به‌ئارمانجی کاره‌که، واته‌کاره‌که‌به‌ره‌و لای‌ئه‌و بوه‌یان روبه‌پروی کراوه‌ته‌وه‌و به‌هۆی گوزاره‌وه‌گوزارشتی لی‌کراوه.

ح. سه‌رچاوه: به‌لگه‌یه‌که‌که‌له‌ویوه‌شتیک جولی‌ندراوه‌و ئه‌نجامی چالاکیه‌که‌ش به‌هۆی گوزاره‌وه‌گوزارشتی لی‌کراوه.

خ. شوین: به‌لگه‌یه‌که‌که‌چالاکی و کاره‌که‌له‌وشوینه‌وه‌جیبه‌جیکراوه‌و به‌هۆی گوزاره‌وه‌گوزارشتی لی‌کراوه.

هه‌ندیک زمانه‌وان به‌لگه‌ی (بابه‌ت) و (شاره‌زا) تیکه‌ل‌ده‌که‌ن و رۆلی (بابه‌ت) ده‌ده‌نه‌هه‌ردوکیان.

ئه‌م نمونه‌ی خواره‌وه‌رۆلی هه‌ریه‌ک له‌به‌لگه‌کانی سیتا رونه‌که‌نه‌وه:

(۵) سه‌رۆک (کارکه‌ر) ده‌دویت.

کاری خوارد له رسته‌ی (١٤) سه‌ره‌یه و ده‌ستیشانی رۆلی سیتای (کاربه‌رکه‌وت)، که گوزاره و ته‌واو‌که‌ره، دیاریده‌کات. که‌چی گریی کاری (گ.ک) به‌لگه‌ی راسته‌وخۆ یان XP " نانه‌که‌ی خوارد" رۆلی سیتای (کارکه‌ر) ده‌ستیشان ده‌کات، که ئه‌ویش تارا یه (به‌لگه‌ی ناراسته‌وخۆ). به‌لگه‌ی ناراسته‌وخۆش له ناواخنی گریی کاره (سه‌ره) که به "به‌لگه‌ی ناواخن" ده‌ناسریت. که‌چی به‌لگه‌ی ناراسته‌وخۆ له ده‌ره‌وه‌ی گریی کاره، هه‌ر له‌به‌ر ئه‌مه‌شه به "به‌لگه‌ی ده‌ره‌وه" ناسراوه.

٢. تیوری جولانه‌وه (جوله‌ی توخمه‌کان):

دیاردە‌ی جولانه‌وه دیارده‌یه‌کی یونقی‌رساله (جیهانیه) و له زمانی کوردیشدا روده‌دات، که تاییدا ته‌نھا توخمه‌تایبه‌ته‌کان ده‌جولین و ده‌چنه شوینه تایبه‌ته‌کان، له‌وانه‌شه جولانه‌که ته‌نھا هه‌ر بۆ دوریه‌کی تایبه‌ت بییت، چونکه جولانه‌وه‌ی توخمه‌کان سنورداره. ئه‌و توخمانه‌ی ده‌جولین ره‌نگه‌ گریی به‌رز (XP) بن، وه‌ک گریی ناوی (گ.ن) یان سه‌ره‌ گریی (X) وه‌کو ناو (ن).

وه‌کو سه‌لمانندی جولانه‌وه‌ی گریی ناوی له زمانی کوردیدا ده‌توانین سه‌یری ئه‌م نمونانه‌ی خواره‌وه بکه‌ین:

١,٢ جولانه‌وه له رۆنانی بکه‌ر نادیار:

جولانه‌وه له بکه‌ر دیاره‌وه بۆ بکه‌ر نادیار په‌یوه‌ندییه‌کی گشتی جیهانیه، که له زمانی کوردیشدا بونی هه‌یه. بۆ نمونه:

(١٥) شارا ملوانکه‌که‌ی برد.

ده‌توانین ئه‌م رسته‌یه بگۆرین بۆ بکه‌ر نادیار:

(١٦) ملوانکه‌که‌ی بردرا.

یان:

(١٧) ملوانکه‌که‌هاته‌بردن.

له زمانی کوردیدا پاشگر له رۆنانی بکه‌ر نادیار

هه‌یه که کاری هه‌بونه.

له رسته‌ی (١٦) پاشگری (درا) که لکاوه به

کاری (برد) نیشانه‌ی بکه‌ر نادیاره، که‌چی له

رسته‌ی (١٧)، (هات) که کاری چاوگی (بردن)ی

به‌دوادا هاتوه هیمای بکه‌ر نادیاره. لی‌ره‌دا زانیاری

لیکسیکی ده‌کریت کاری بکه‌ر نادیار له ئاستی

سینتاکسی دیاری بکات. بۆ نمونه:

(١٨) برد. کار (ک) [-گ. ن] > کارکه‌ر،

بابه‌ت <

ئه‌مه‌ش له رسته‌ی (١٥) به‌دیارده‌که‌ویت که شارا

له شوینی بکه‌ره و ملوانکه‌که له شوینی به‌رکاره،

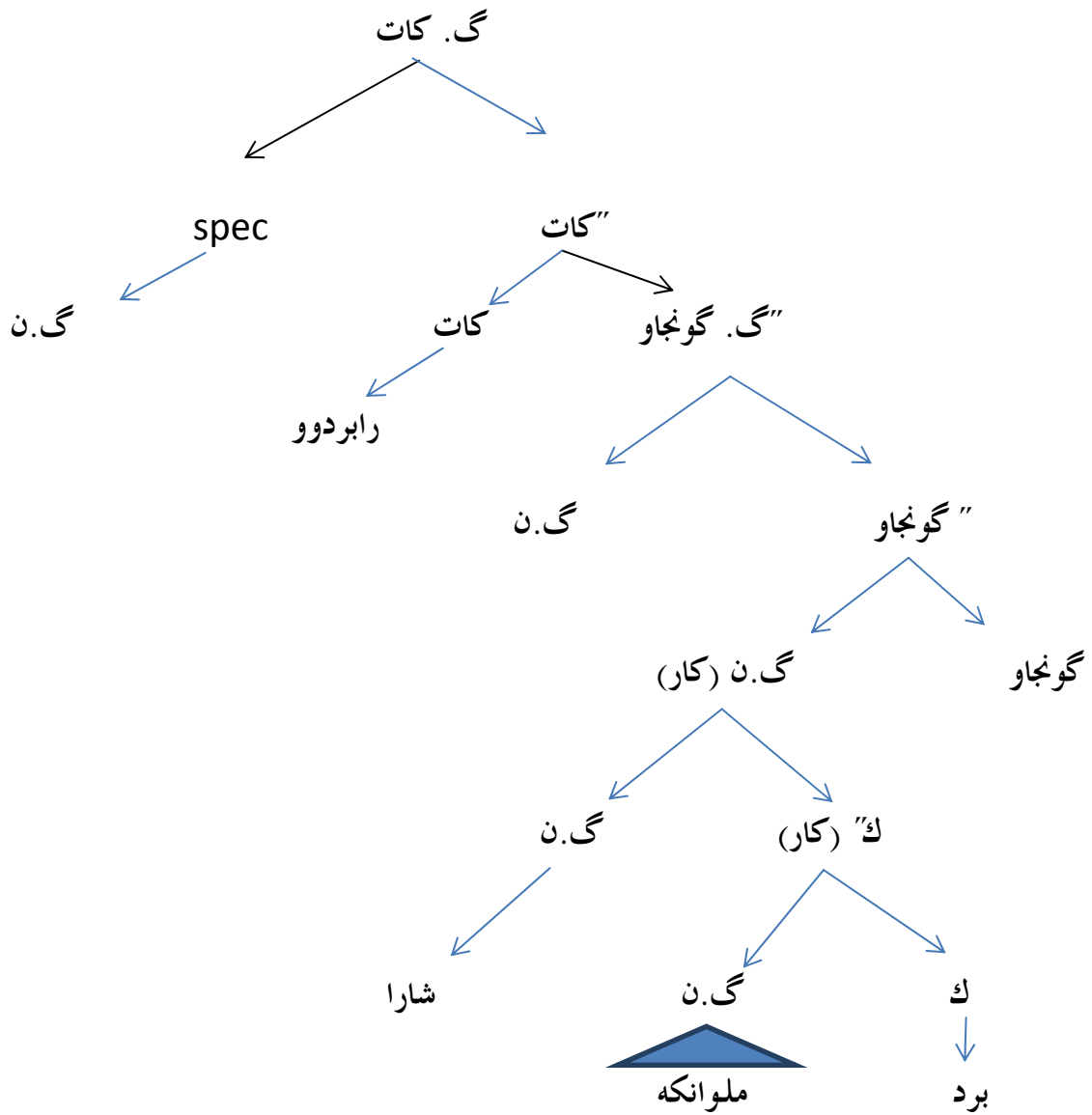
که به‌ره‌مه‌په‌نراوه له ژیر (گ.ک) و به‌واته

(که‌ره‌سه‌ی به‌تال). هه‌روه‌کو له‌م هیلکاریه‌ی

خواره‌وه رونکراوه‌ته‌وه:

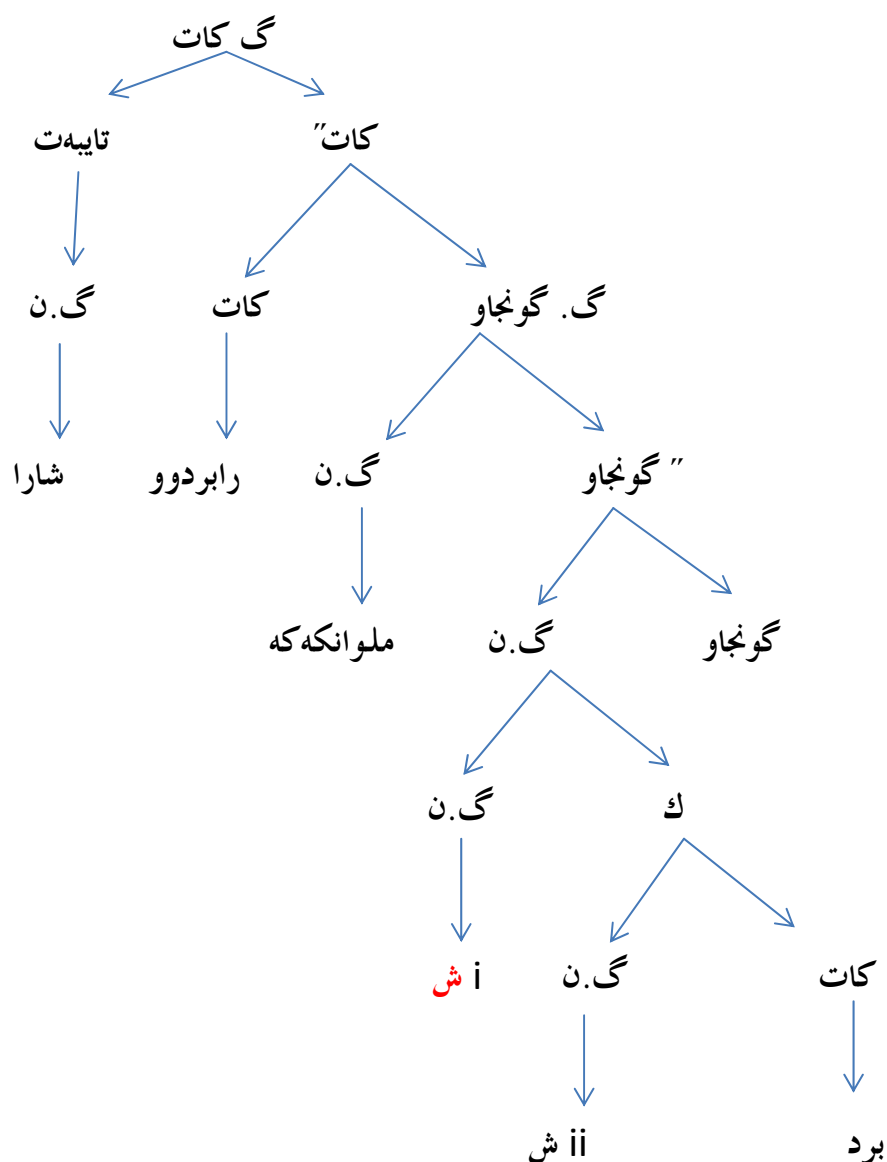
هیلکاری ژماره (١): روونکردنه‌وه‌ی رسته‌ی بکه‌ر

دیار پیش رودانی جولان

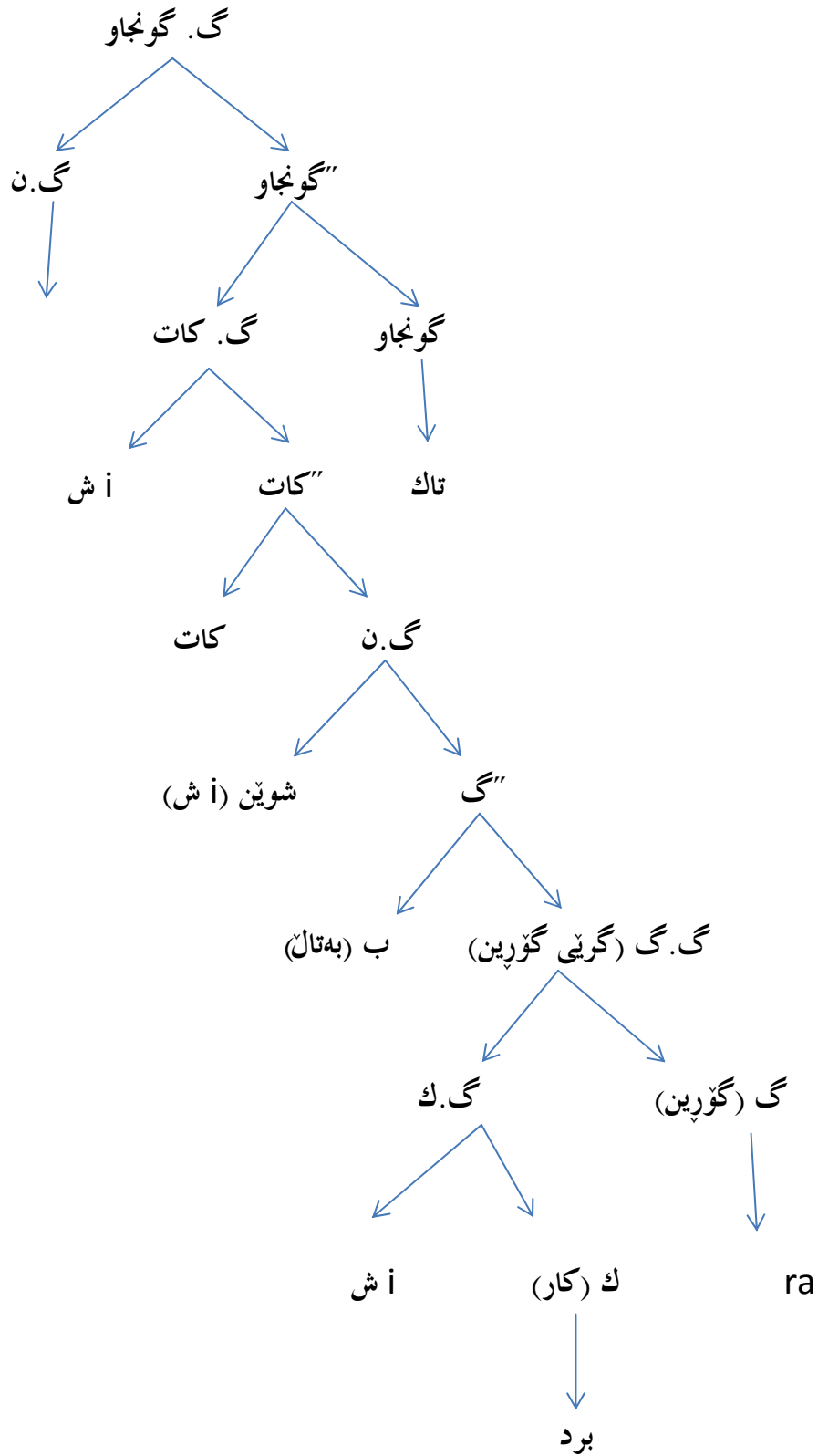
که چی به سه پاندنی رپسای جولانهوه هیلکارییه که بهم شیوهیهی خوارهوهی لیدیت:

هیلکاری ژماره (۲): رونکردنه‌وهی جولانی بکەر

له‌م دوو هیلکارییه‌ی سه‌روهه ده‌رده‌که‌وێت که به‌لگه‌ی کارکه‌ر شارا جولاوه بو شوینی [تایبەتی گری] کار [تا (پرینسیپی پرۆژه‌ی به‌رفراوان) جیه‌جی بکات که ده‌لێت هه‌ر کارێک ده‌توانیت به‌بی بکەر بی‌ت و پیکهاته‌که‌شی بیاریزیت (موحه‌مه‌د، ۲۰۰۶: ۴۵)، که‌چی به‌لگه‌ی بابەت ملوانکه‌که جولیندراوه بو شوینی] تایبەتی گونجاو [و گری ناوی جولیندراو شوینی گ.ن که شوینی به‌ره‌مه‌یه‌نەری بنچینه‌یی جیه‌یه‌شته‌وه.

پیکهاته‌ی بکه‌ر نادیاریش ده‌کریت به‌م هیلکاریه‌ی خواره‌وه روونبکریتته‌وه:
 هیلکاری ژماره (3): روونکردنه‌وه‌ی رسته‌ی بکه‌ر نادیار

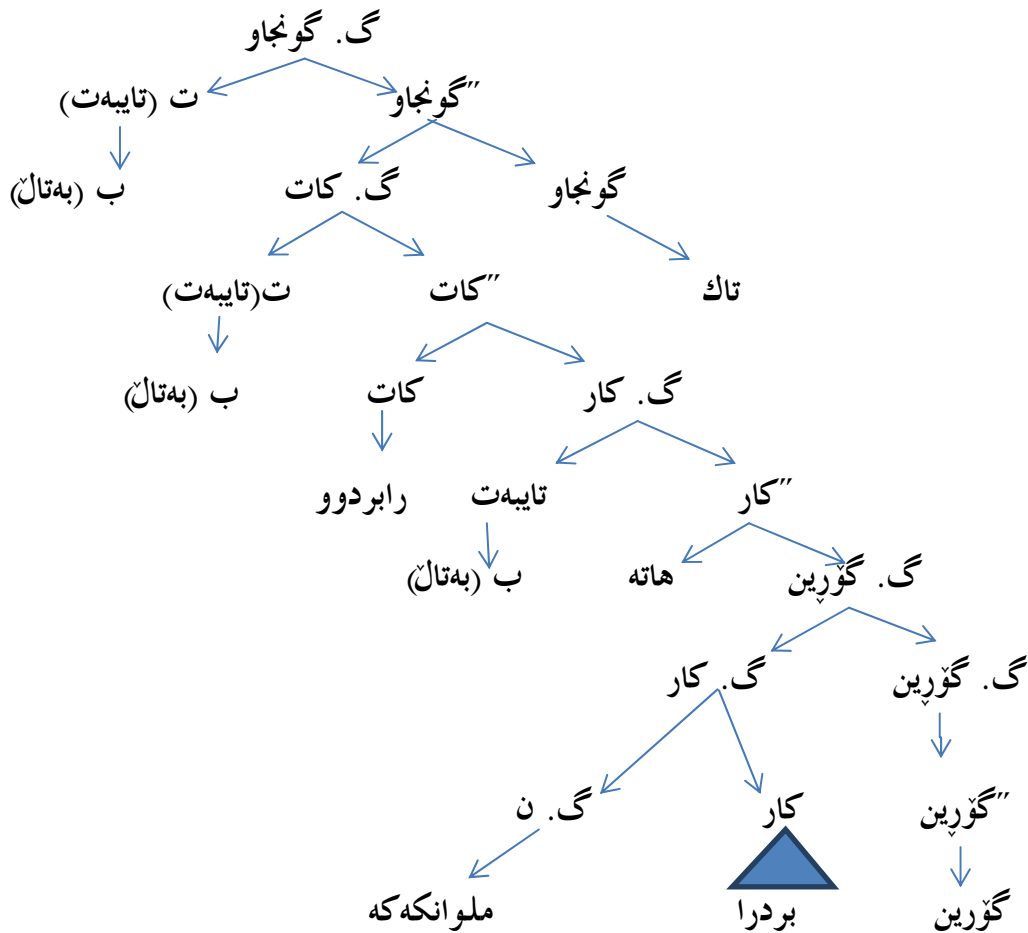
ئەمەى سەرەو پىڭكەتەى بکەر ناديار دەرەخات، کە تپادا لە پىڭكەتەى ژيرەو (پ. ژ) ملوانکە کە دەکەوتتە پيش کارى برد کە بەهۆى پاشگري را گورپاو تە پىڭكەتەى بکەر ناديار دەرەخات، واتە کارە کە بە پاشگريک گورپاو و رستە کە ناتەواو، وە کو لەم نمونەى خوارەو دەرە کەوت:

(۱۹) بکەر ملوانکە کەى بردرا.

وە کو ئاشکرايە لەم رستەى سەرەو (۱۹) شوينى بکەر چۆل و بزەر. لەبەر هەندى بەرکار ناواخنى گوزارە جولیندراو بۆ شوينى بکەر، واتە بەرکار بۆ شوينى بکەر بەرزکراو تەو، چونکە بەلگەى بەرکار ملوانکە کە ناتوانيت لە شوينى بەرەمەپنراو بمينتەو، چونکە بەلگەى بەرکار رۆلى سیتای هەيه وەک (بابەت) و بکەريش نيشانەى سیتای نەدراو تى، هەر بۆيە بەرکار لە شوينى توخمى کە نيشانەى سیتای پينەدراو، هەرەو کە ئەمە لە هيلکارى گريى گونجاو رونکراو تەو.

جۆرە کەى تريس لە پىڭكەتەى بکەر ناديار لە زمانى کوردیدا دەکريت بە هيلکارى گريى گونجاو (گ. گونجاو) رونکريتەو، کە کەمىک لەوەى پيشوو جياوازە، چونکە کارى گورپاو هاتە چاوى کارى بردنى بەدوادا هاتو. ليرەدا هاتە رۆلى کارى ياريدەدەر دەبينت کە خۆى وەک پاشگري ه نيشانداو، هەر بۆ نمونە با سەيرى ئەم هيلکارى خوارەو بکەين:

هيلکارى ژمارە (۴): روونکردنەو هى گريى گونجاو (گ. گونجاو)

رۆنانی سه‌ره‌وه و خواره‌وه ده‌کریت له‌م نمونانه و له‌م هیلکاریه‌ی خواره‌وه رونی‌کریتته‌وه:

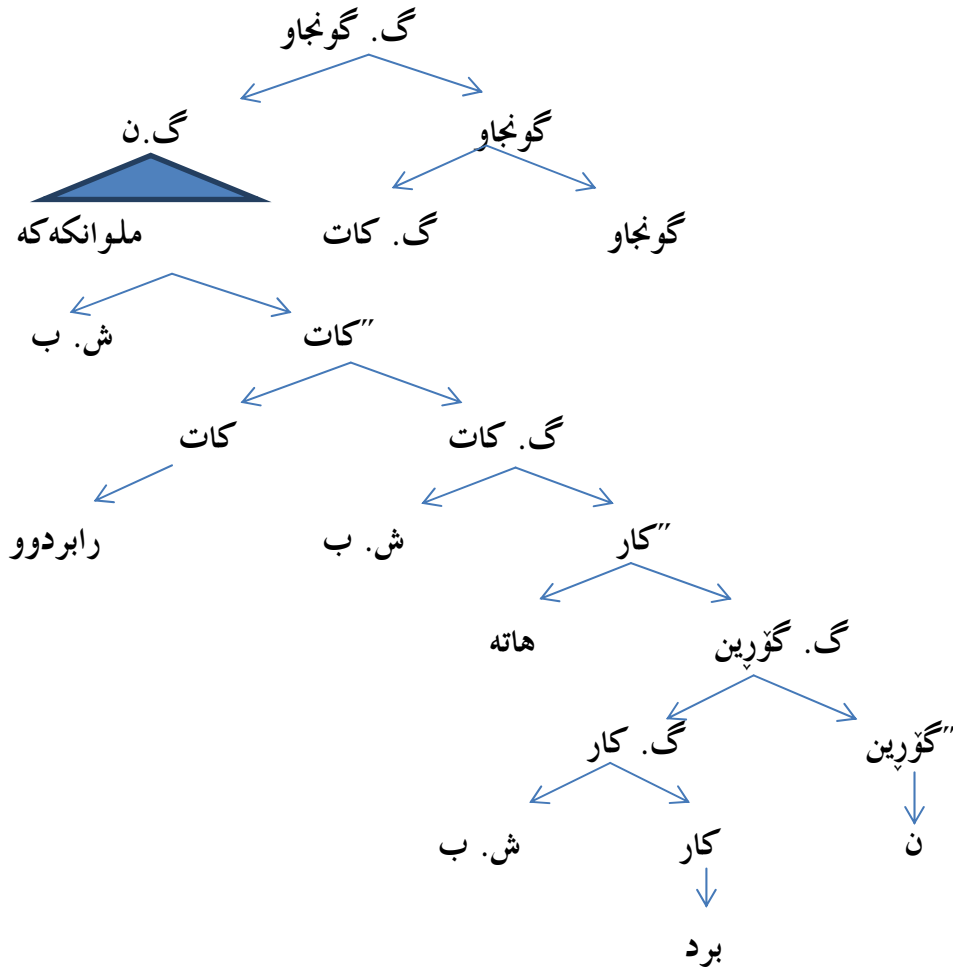
(۲۰) رۆنانی ژیره‌وه: ب هاته‌ملوانکه‌که‌بردن

(۲۱) رۆنانی سه‌ره‌وه: ملوانکه‌که‌هاته – (ش.ب) بردن

ئه‌م رۆنانه‌ی سه‌ره‌وه ده‌کریت له‌م هیلکاریه‌ی خواره‌وه رونی‌کریتته‌وه، که‌چۆن توخمی به‌رکار جولی‌ندراوه

بۆ شوینی بکه‌ر:

هیلکاری ژماره (۵): جولانی به‌رکاری له‌ رۆنانی سه‌ره‌وه

۲،۲ ریښای بهرزکردنه وه

ریښای بهرزکردنه وه جوړېکي تری جولاندنه، که پرؤسه په کی سینتاکسیه و تیایدا گړیې ناوی یان هر توحیکی تر شویې له پارسته بو پیکهاته په کی مهزنتر ده گوازیته وه. نهم جوړه ریښایه په یوه ندی به تیوری (جولاندنی توخم) و ریښای گویزانده وه و گواستنه وه ی توحه وه هه یه. چه مکی جولاندنه وه ی گړیې ناوی هر له پیکهاته ی بکه ر نادریار جیبه جی ناکریت، به لکو نهم ریښایه له پیکهاته ی تریش به دی ده کریت که پییده گوتریت "پیکهاته ی بهرزکردنه وه"، چونکه گړیې ناوی ناتوانیت نیشانه ی "دوخ" له روڼانی ژیره وه وه ربگریت، نهمهش له بهر نه وه ی که کار ناتوانیت نیشانه ی روڼی سیتا له روڼانی ژیره وه بداته شویې دهره وه ی گړیې کار، که نه ویش شویې دهره وه ی بکه ره، بو په ده توانین بلین که جولانده وه روده دات بو شوینیک که نیشانه ی روڼی سیتای وهرنه گرتوه یان له شویې بهرهمه پینانی روڼانی ژیره وه، هر بو په گړیې ناوی ناتوانیت نیشانه ی دوخ له شویې بهرهمه پینانی روڼانی ژیره وه وه ربگریت، بو په به ناچاری ده بیت بجولیتنه وه بو شوینیک که نیشانه ی دوخی لی بدریتی، تا دوخ وه ربگریت (Cook & Newson، 1997: 229).

بو نهم مه بهسته له زمانی کوردیدا نهم کارانه ی خواره وه وهرده گړین تا ریښای بهرزکردنه وه یان له سهر جیبه جی بکه ین، وه کو کاره کانی: دیاره، پیده چیت، ده بواپه، له وانیه، هتاد، به لام گرفته که له وه دایه ناتوانین بلین نهمه مانه کاری په تین، نهمهش بو سروشتی زمانی کوردی ده گه ریته وه، به لام ده توانین

بلین نهمه مانه رسته ی شاراوون، هر بو نمونه دیار وشه به که که ناکریت کار بیت، به لکو به شیکي کاری لیکداره وه، هه روه کو: دیاره، دیارن، دیار بوو، دیار بوون، دیارده بی، دیارده بن، دیارده بوون.

نهم نمونانه ی سهره وه که کات و گونجاو دیارده خه ن، ته نها کار نین، به لکو ده کریت بلین رسته ی شاراوون، له هه مان کاتدا نهمه مانه ریگه ده دن ریښای بهرزکردنه وه جیبه جی بکریت. وه کو له نمونانه ی خواره وه دیاره:

(۲۲) دیاره تارا ده پروات.

(۲۳) تارا دیاره ده پروات.

له مه وه دهرده که ویت زمانی کوردی، ریښای زمانی پیشیل کروه، چونکه به هیچ وشیه کی تر شویې به تالی بکه ر پرنه کراوه ته وه. له رسته ی (۲۲) رسته ی شاراوو ی دیاره نهرکی شارسته ی له روڼانی سهره وه ده بیت، که چی کاره که نیشانه ی کهس و ژماره ی وهرگرتوه، وه ک بلین نیشانه ی دوخ و روڼی سیتای وهرگرتوه، که چی له رووی مورفولوژییه وه دیاری نه کراوه.

پیشیلنیه کی تر که له ریښای "کاتی مهرجه کانی سهره وه" ی چومسکی کراوه، که بوه به مایه ی سه پاندنی ریښای بهرزکردنه وه، که تیایدا کار له پارسته دا ده بیت چاوگ بیت، که چی له زمانی کوردیدا کار له پارسته دا دوا ی چه سپاندنی ریښاکهش هر به (finite) ده مینته وه (Jukil، 16: 2007). له رسته ی (۲۳) که بکه ره که ی بهرزکراوه ته وه، واته بکه ری پارسته بهرزکراوه ته وه بو شویې بکه ری شارسته که (تارا) به، به لام له

له نمونهی (۲۶) دا ریښای بهرزکردنه‌وه کاری دیاره له کاتی رانه‌بردوو به‌دیاردده‌خات. ئیستاش با سهیری کاری دیاربوو له کاتی رابردوو وهریگرین:
(۲۷) دیاربوو تارا دهر‌ویشت.
(۲۸) تارا دیاربوو دهر‌ویشت.
(۲۹) دیاربوو تارا گۆفاره‌که‌ی خویندۆته‌وه.
(۳۰) تارا دیاربوو گۆفاره‌که‌ی خویندۆته‌وه.
(۳۱) گۆفاره‌که‌ی دیاربوو تارا خویندوبویه‌وه.

ئهم نمونهی سه‌روهه ریښای بهرزکردنه‌وه‌ی کاری دیاربوو دیاردده‌خن، که ریښه به بهرزکردنه‌وه‌ی بکه‌ر له شوینی به‌ره‌مه‌پینانی بکه‌ر له پارسته بو شوینی بکه‌ر له شارسته ده‌دات، هه‌روه‌کو نمونهی (۲۹)، هه‌روه‌ها ریښه به بهرزکردنه‌وه‌ی کارکه‌ر له شوینی به‌ره‌مه‌پینانی بکه‌ر ده‌دات وه‌کو له نمونهی (۳۱) دیاره، هه‌روه‌ها ریښه به بهرزکردنه‌وه‌ی به‌رکار ده‌دات هه‌روه‌کو له نمونهی (۳۲) دیاره. بو زیاتر رونکردنه‌وه ئهم نمونه ده‌خه‌ینه روو:

۱. کاتی رانه‌بردوو: (کاری له‌وانه‌یه)

أ. بهرزکردنه‌وه‌ی بکه‌ر:

(۳۲) له‌وانه‌یه تارا بروات.

(۳۳) تارا له‌وانه‌یه بروات.

ب. بهرزکردنه‌وه‌ی کارکه‌ر:

(۳۴) له‌وانه‌یه تارا گۆفاره‌که‌ی بو شارا بکپیت.

(۳۵) تارا له‌وانه‌یه گۆفاره‌که‌ی بو شارا بکپیت.

ت. بهرزکردنه‌وه‌ی به‌رکار:

(۳۶) * گۆفاره‌که‌ی له‌وانه‌یه تارا بو شارا بکپیت.

راستیدا له روژانی ژیره‌وه (تارا) بکه‌ری رسته‌ی شارسته نیه، به‌لکو جولیندراوه، شوینی (تارا) وه‌ک بکه‌ر له شوینی بکه‌ری پارسته‌دایه. بو زیاتر رونکردنه‌وه با سهیری ئهم رستانه بکه‌ین:
(۲۴) دیاره تارا گۆفاره‌که‌ی خویندۆته‌وه.
(۲۵) تارا دیاره گۆفاره‌که‌ی خویندۆته‌وه.
(۲۶) گۆفاره‌که‌ی دیاره تارا خویندوبویه‌تیه‌وه؟

له رسته‌ی (۲۵) ئه‌وه به‌ده‌رده‌که‌ویت که کاری دیاره یا رسته‌ی شاروه‌ی دیاره ریښه‌ی داوه به بهرزکردنه‌وه‌ی (کارکه‌ر) تارا له شوینی خۆی که له پارسته‌دایه بو شوینی بکه‌ر له شارسته‌دا، به‌لام کاری خویندنه‌وه له پارسته‌دا هیچ گۆرانکارییه‌کی به‌سه‌ردا نه‌هاتوه، هه‌تا دوا‌ی جیه‌جیکردنی ریښای بهرزکردنه‌وه‌ش، هه‌رچه‌نده تارا که بکه‌ری به‌ره‌مه‌پینداروه جولیندراوه بو شوینی توخمی به‌تال و له‌ویش گریبی ناوی نیشانه‌ی سیتای نیه.

له رسته‌ی (۲۶) یشدا ده‌رده‌که‌ویت که کاری دیاره ریښه‌ی داوه به‌رکار له پارسته‌دا بو شوینی بکه‌ری شارسته به‌رزبیته‌وه، که بکه‌ری به‌ره‌مه‌پیناروه و شوینی بکه‌ری شارسته چۆله (به‌تاله)، کاری دیاره نیشانه‌ی سیتای نه‌داوه به هیچ گریبه‌کی ناوی، له هه‌مان کاتدا کاری خویندوبویه‌تیه‌وه له پارسته گۆرانکاری به‌سه‌ردا هاتوه بوه به رسته‌ی شاروه چونکه پاشگری لکاوی جیناوی به‌خۆوه گرتوه که ئاماژه به کارکه‌ر و بابه‌تی روژی سیتا ده‌ده‌ن، هه‌روه‌کو:

(۳۷) * شارا له‌وانه‌یه تارا گۆفاره که بۆ بکریت.

۲. کاری رانه‌بردوو: (له‌وانه‌بوو)

أ. بهرزکردنه‌وهی بکه‌ر:

(۳۸) له‌وانه‌بوو تارا برۆشتبایه.

(۳۹) تارا له‌وانه‌بوو برۆشتبایه.

ب. بهرزکردنه‌وهی کارکه‌ر:

(۴۰) له‌وانه‌بوو تارا گۆفاره‌که‌ی بۆ شارا بکریبا.

(۴۱) تارا له‌وانه‌بوو گۆفاره‌که‌ی بۆ شارا بکریبا.

ت. بهرزکردنه‌وهی به‌رکار:

(۴۲) گۆفاره‌که له‌وانه‌بوو تارا بۆ شارای بکریبایه.

(۴۳) * شارا له‌وانه‌بوو تارا گۆفاره‌که‌ی بۆ بکریبایه.

(۴۴) شارا له‌وانه‌بوو گۆفاره‌که‌ی بۆ بکریبایه.

له‌ نمونه‌ی (۴۴) ریگه به بهرزکردنه‌وهی به‌رکاری

ناراسته‌وخۆ دراوه چونکه پیکهاته‌که‌ی بکه‌ر نادیاره.

۳. کاتی رانه‌بردوو: کاری (پیده‌چیت)

أ. بهرزکردنه‌وهی بکه‌ر

(۴۵) پیده‌چیت کچه‌کان برۆن.

(۴۶) کچه‌کان پیده‌چیت برۆن.

ب. بهرزکردنه‌وهی کارکه‌ر

(۴۷) پیده‌چیت کچه‌کان گۆفاره‌کان بخویننه‌وه.

(۴۸) کچه‌کان پیده‌چیت گۆفاره‌کان بخویننه‌وه.

ت. بهرزکردنه‌وهی به‌رکار

(۴۹) گۆفاره‌کان پیده‌چیت کچه‌کان بیاخویننه‌وه.

۴. کاری رابردوو: کاری (پیده‌چوو)

أ. بهرزکردنه‌وهی بکه‌ر/

(۵۰) پیده‌چوو کچه‌کان رویشتن.

(۵۱) کچه‌کان پیده‌چوو رویشتن.

ب. بهرزکردنه‌وهی کارکه‌ر:

(۵۲) پیده‌چوو کچه‌کان گۆفاره‌که‌یان خویندبیتنه‌وه.

(۵۳) کچه‌کان پیده‌چوو گۆفاره‌که‌یان خویندبیتنه‌وه.

ت. بهرزکردنه‌وهی به‌رکار:

(۵۴) گۆفاره‌که پیده‌چوو کچه‌کان خویندبیتیانه‌وه.

ئهم نمونانی سهره‌وه ریسی بهرزکردنه‌وهی

کاری (له‌وانه‌یه) نیشان ده‌دن، که له کاتی ناینده‌ش

ریگه به بهرزکردنه‌وهی بکه‌ر و کارکه‌ر له شوینی

بکه‌ری به‌ره‌مه‌پنراوی پارسته بۆ شوینی بکه‌ری

به‌ره‌مه‌پنراوی شارسته ده‌دات (نمونه‌ی ۳۳ و ۳۵)،

که‌چی ریگه به بهرزکردنه‌وهی به‌رکار نادات (له

نمونه‌کانی ۳۶ و ۳۷).

کاری له‌وانه‌بوو له کاتی رابردوو دا ریگه به

به‌رزکردنه‌وهی بکه‌ر و کارکه‌ر ده‌دات وه‌کو له

نمونه‌ی (۳۹ و ۴۱) دیاره، سهره‌پای ئهمه‌ش له

نمونه‌ی (۴۲) ده‌کریت گۆفاره‌که به بکه‌ری داهینراو

دابهریت، چونکه له شارسته‌دا شوینی بکه‌ر به‌تاله و

کاری له‌وانه‌بوو نیشانه‌ی سینا به هیچ گری و ناویک

نادات، چونکه ئهم کاره ریگه به بهرزکردنه‌وهی

به‌رکاری ناراسته‌وخۆ له پیکهاته‌ی بکه‌ر دیار نادات،

به‌لکو ریگه به بهرزکردنه‌وهی به‌رکاری ناراسته‌وخۆ

له پیکهاته‌ی بکه‌ر نادیار ده‌دات له پارسته بۆ شوینی

به‌ره‌مه‌پنراوی بکه‌ر له شارسته، وه‌کو له نمونه‌ی

(۴۴) دیاره، چونکه شوینی بکه‌ر له شارسته به‌تاله

و کاری له‌وانه‌بوو نیشانه‌ی سینا ناداته هیچ

گریه‌کی ناوی.

ئوه‌وه په‌یوه‌ستیشه به کاری پیده‌چیت، نمونه‌کان

ئوه‌وه درده‌خه‌ن که کاره‌که له کاتی رانه‌بردوو ریگه

ون بوه به توخه يكي به تال خوي نيشانداوه و به جيناوي گه وره ناسراوه. جا بو نمونه نه گهر سهيري نه م رسته يهي خواره وه بکهين:

(55) تارا دهيه ويټ شارا پروات.

له راستيدا نه م رسته يهي سهروه وه له دوو رسته دا بهرهمه يتر اووه که نه مانه ن:

(56) تارا له شاراي ده ويټ.

(57) شارا ده پروات.

رسته کاني (56 و 57) ده کريت ليک بدرين و يه ک رسته يان لي بهرهمه يتر، نه مهش پيوستي به هندنديک هموار کړدن مؤرفولوزيانه هه يه که تيايدا شارسته گوراني به سردا ديت، وه کو:

(58) تارا دهيه ويټ شارا.

(59) شارا پروات.

نه م دوو رسته يهي سهروه وه (58 و 59) ليک دراو و يه ک رسته يان لي بهرهمه يتر اووه، نه مهش به لابردي بکهري رسته ي دووهم (60)، چونکه هه مان شته يا خود له بهرکاري رسته ي يه که م (58) ده چيت، که ده کريت به شارسته دابريت، رسته کهش به م شيوه يهي خواره وه ي ليديت:

(60) تارا دهيه ويټ شارا پروات.

نه م راستيه نه وه دهرده خات که رسته ي (60) ليک دراوي دوو رسته يه به يه ک گريي ناوي له پارسته دا. نه م ريسايه به (لابردي هاوگريي ناوي) ناسراوه. بو زياتر رونکرده وه ده کريت سهيري نه م نمونه ي خواره وه بکهين:

(61) تارا ويستي شارا پروات.

(62) تارا ويستي پروات.

به بکهري و بهرکار ده دن که له شويني بهرهمه يتر اووي خويان له پارسته بو شويني بکهري له شارسته بهر زبينه وه، ههروه کو له نمونه کاني (46 و 49) دياره، که چي ريگه به بهر زکړدنه وه ي کارکهري نادان، ههروه کو له نمونه ي (48) دياره. که چي له کاتي رابردو دا کاري پنده چوو ريگه به بکهري و کارکهري و بهرکار ده دن له شويني بهرهمه يتر اووي خويان له پارسته بو شويني بکهري شارسته بهر زبکړينه وه، ههروه کو له نمونه کاني (51، 53، 54) دياره.

3,2 لابردي هاوگريي ناوي يان جيناوي گه وره

لابردي هاوگريي ناوي پروسه يه کي سينتاکسيه که به هويه وه گريي ناو له رسته دا يان له پارسته دا لاده دريت چونکه له گهل گريي ناوي شارسته دا له رووي واتا و له هه مان کاتدا گريي ناوي بکهري ده يټ هاوئاماژه بيت له گهل گريي ناويه کي دي له شارسته ي هه مان رسته دا. ريساي لابردي په يوه سته به تيوري کونترول که به شيکه له تيوري دوخ و په يوه ندي به جيناوي گه وره وه هه يه، که نه مهش پيوستي به شيکرده وه ي توخه به تاله کان و جوړه کانيه وه هه يه. واته لابردي هاوگريي ناوي په يوه ندي به ديارده ي کونترول دي ده سلات و بهرهمه يتر اووه هه يه، که تيايدا نمونه ي تيوري کونترول جياکراوه ته وه. نه مهش نه م دياردانه له خوده گريت که به هوي ته واو کهري گريي کاري يان گوزاره وه که بکهري کي ديارنيه له روی سيمانتیکی شيکراونه ته وه و رونکراونه ته وه، که هه مان گريي ناويان هه يه وه ک بکهري. نه م بکهريش که

(۶۳) تارا دەیەوئیت گورقارێك بکړیت.

(۶۴) تارا ویستی گورقارێك بکړیت.

(۶۵) تارا دەیویست گورقارێك بکړیت.

نەم رستانەوی سەرەووە لابردنی هاوگریی ناوی دەردەخەن، کە نمونەوی مەرجهکانی سەرەووەی کاتی چۆمسکیه.

لە کوردیدا لە ئەنجامی لابردنی هاوگریی ناوی، لە پارستەدا کارە کە هەر (finite) ه، واتە خوازی ریزمانیە یاخود (باری مەرجه)یە، چونکە نیشانەوی کەسی و ژمارەوی پاراستو. بۆ زیاتر رونکردنەووە دەکړیت وردتر سەیری تیوری کۆنترۆل لە رستەوی باری مەرجهیدا بکەین.

تیوری کۆنترۆل پێوانەیهکی (نمونە)ی دەسەلات و بەستنهوویه، کە لیکۆلینەووە لە دیاردەوی کۆنترۆل دەکات، کە ناماژە بە بریاری ووزەوی ناماژە پیدانی دەربڕینی بکەری ونبوو لە رووی مۆرفۆلۆژی یان توخمی "جیناوی گەورە" دەدات. جیناوی گەورە بکەری راناوی بزری تەواوکەری گوزارەوی (گریی کاری VP) رستەیه، بەلام لە روی سیمانتیکەووە جیناوی گەورە دەکړیت خۆرپسک یان چهسپاندن بیټ، بۆ نمونە:

(۶۶) تارا دەیەوئیت [جیناوی گەورە] (نەو بروات).

لە رستەوی (۶۶) دا جیناوی گەورە (نەو) کۆنترۆلی چهسپاندنە، چونکە بوونی گریی ناوی بکەر (تارا) کۆنترۆلی جیناوی چهسپاندۆتە (نەو) کە پیشتر بۆ جیناوی چهسپینراو (نەو) تەرخان کراو،

کە دەکړیت جیناوه کە بۆ بکەر یان بەرکاری شارپسته بگەرپیتەو، بۆ نمونە:

(۶۷) تارا لە شاری دەویست بروات.

(۶۸) تارا دەیویست شارا (نەو) بروات.

(۶۹) تارا دەیویست کە شارا بروات.

کەچی جیناوی گەورەوی خۆرپسک دەگەرپیتەووە بۆ گریی ناویەکی دیاری نەکراو لە دەردەووەی رستە، واتە جیناوه کە ئازادە و گریی ناوی پیشتری لە نیو رستە کەدا نیه.

(۷۰) وەختی داهاات [جیناوی گەورە (نیمه)] برۆین.

(۷۱) وەختی داهاات کە [جیناوی گەورە (نیمه)] برۆین.

لەم نمونانەوی سەرەووە روندهیتهووە کە تیوری کۆنترۆل بریاری لەسەر گریی ناوی پیشتر بۆ جیناوی گەورەوی چهسپیندراو داو، کە جیناوه کە یان لەلایەن بکەر یان بەرکار کۆنترۆل کراو، واتە کاتی بکەری پیکهاتەوی کۆنترۆل گریی ناوی پیشتر بیټ بۆ جیناوه کە، نەم جۆرە پێوهندیه پێدهگوتړیت کۆنترۆلی بکەر، هەر وەکو لە نمونەوی (۶۶) دیارە، کەچی لە نمونە (۶۷) گریی ناویە کۆنترۆلە کە بەرکاره و کار پێوهندی کۆنترۆلی بکەر لە نیوان کۆنترۆلە کە و جیناوه کە دەچهسپینی، وەك نەم نمونانە: (بریاردان، هەولدان، مەبەستبون، والیکردن، ویستن، هتاد).

لەمەووە دەردەکەوئیت کە دابەشبوونی واتای سیمانتیکی جیناوی گەورە لەلایەن تیوری کۆنترۆل و دەسەلاتەووە کراو، چونکە جیناوی گەورە توخمیکی

ئەبستراکتیکە لە رۆنانی سەرەویدا و لایەنە فۆنۆلۆژیەکی توخمیکی بەتالە و لایەنە سینتاکسیەکی بکەری رستە یاری مەرگیە، کە وەکو رستە مامەلەیان لەگەڵ کراوە لەسەر بنەمای دەرختەیی ئەبستراکی بکەر، لەلایەن جیناوی گەورە (تەواوکەری) جیناوی گەورە توخمیکی کە هەردەم دەسەلاتی بەسەردا نەچەسپاوە، واتە شوێنیکێ گرتووە کە هیچ گری ناویک نیشانە دۆخی وەرگرتیی پریکاتەو، بە پێچەوانەی توخمی بەتال کە بە جیناوی گەورە نیشانە کراوە. توخمی بەتال پیکهاتەیهکی تیوریە لە دەسەلات و بەستنه‌ویدا کە بە کاردیت بۆ ناماژەپیکردنی توخمەکانی رستە کە لە ئاستی فۆنۆلۆژی هیچ نین، بەلام لە ئاستی سینتاکسیەو چالاکن.

بۆ زیاتر رونکردنەو دەتوانین سەیری پیناسەیی چۆمسیکی بکەین بۆ توخمی بەتال کە دەلی "شیوەی کرۆکی فۆنەتیکی نیە" (Cook & Newson, 1997: 164). بۆ زیاتر رونکردنەو با سەیری ئەم نمونانە خوارەو بەکەین:

(۷۲) تارا داوای لە ئەو کرد [بروات].

(۷۳) تارا داوای کرد [ئەو بروات].

(۷۴) تارا داوای لەو کرد [بروات].

(۷۵) تارا داوای کرد [کە ئەو بروات].

(۷۶) تارا داوای کرد [بروات].

(۷۷) تارا داوای کرد [کە بروات].

(۷۸) تارا داوای کرد [خۆی بروات].

(۷۹) تارا داوای کرد [کە بەخۆی بروات].

لەم نمونانە سەرەوێ کارێ رۆیشتن لەنێو کەوانەکاندا رستە یاری مەرگیە کە هەر یەکەیان دەستنیشانکراوە بۆ یەک بەلگە، کە رۆلی سێتای کارکەر دەستنیشان دەکات. لە نمونەکانی (۷۲ - ۷۵) ئەم رۆلە دراوە بە بەلگەکی بکەری دیار (ئاشکرا) کە جیناوی (ئەو)ە، کە دۆخی accusative لەلایەن کاری (داواکردن) لە شارستەدا پیدراوە. کەچی لە نمونەکانی (۷۶ - ۷۹) بەلگەکی بکەر بزەر، کە لە پیکهاتەیی سەرەوێ پێشیلی پرینسیپی پرۆژە (PP) و پێوانەیی سێتا و فراوانکردنی پرینسیپی پرۆژە کراوە، کە دەلێن پێویستە هەموو رستەیهکی بکەری هەبێت. تیوری دەسەلات و بەستنه‌وێ وا دادەنێت کە لە رۆنانی ژێرەو شوێنی بکەر لە پارستە بە توخمی بەتال پیکراوەتەو، کە ناسراوە بە جیناوی گەورە، هەرەو کە لە نمونەکانی (۷۶ - ۷۹) پێشاندرایە. بکەری دەستنیشانکراو تاییەتمەندی سینتاکسی و سیمانتیکی هەیه، بەلام شیوەی فۆنۆلۆژی لە رۆنانی سەرەوێ نیە، بەلام لە رووی مۆرفۆلۆژیەو بە پاشگر نیشان دەدرێن کە بە توخمیکی دیکەو لکان بۆ دەرختەیی ژمارە و کەسی توخمە بەتالە کە (Jukil & Aziz, 2011: 55)، هەر بۆیەش نمونەکانی (۷۶ - ۷۹) لە رۆنانی ژێرەو بەم شیوەیهی خوارەو دەبن:

(۸۰) تارا داوای کرد [جیناوی گەورە بروات].

لەم نمونە سەرەوێ پاشگر (clitic) کە لکاوە بە کاری بروات ژمارە و کەسی جیناوە کە رونده‌کاتەو، کە لەلایەن بکەری شارستە (تارا)

دهسه‌لآت و به‌ستنه‌وه‌دا، (Chomsky، 1986 ، 72 a: 1989 & 5 a).

۳. توخمه به‌تالّه‌کان:

توخمه (که‌ره‌سه) به‌تالّه‌کان ئەو جوړه توخمانه‌ن که به‌هۆی باریکی تایبه‌ته‌وه له رسته‌دا به‌شیوه‌یه‌کی به‌رجه‌سته ده‌رناکه‌ون، واته شیوه‌ی فۆنه‌تیکیان نیه و له گوکردندا نایستزین و له نوسیندا نابینرین، به‌لکو ته‌نھا ئەرک و مانایان هه‌یه. به‌گویره‌ی تیوری دهسه‌لآت و به‌ستنه‌وه ئەم توخمانه به‌هۆی هه‌بوونی په‌یوه‌ندی هاوپیوستی و یه‌کسانی له‌گه‌ل که‌ره‌سه‌یه‌کی تری نیو رسته‌که ده‌که‌ونه ژیر دهسه‌لآت و کۆنترۆلی پۆلی ئەو که‌ره‌سه‌یه و سیما به‌رجه‌سته‌یی یا گوکراویان له‌ده‌ست ده‌دن، (حاجی، ۲۰۰۷: ۱).

چۆم‌سکی (89-78: 1982) ئەوه‌ی ده‌رخستوه که تیوری به‌ستنه‌وه نمونه‌یه‌کی دهسه‌لآت و به‌ستنه‌وه‌یه گشتیندراوه به‌سه‌ر توخمه به‌تالّه‌کان، چونکه به‌ستنه‌وه په‌یوه‌ندی هاوسه‌رچاوه‌یه له‌نیوان دوو گریی ناوی، ئەم په‌یوه‌ندی‌ه‌ش بریار له رونکردنه‌وه‌ی یه‌کیک له‌م گری ناویه‌ ده‌دات، به‌پشت به‌ستن به‌ رونکردنه‌وه‌ی ئەویدیان. به‌مجۆره‌ که گریی ناوی رونکراوه ده‌بی‌ت به‌سه‌ریتنه‌وه به‌ توخمه دهسه‌لآنداره‌که‌ی خو‌ی. توخمه به‌تالّه‌کان ده‌کریت، دوپاتکه‌ره‌وه‌ی جیناو و سه‌رچاوه‌ی ده‌ربرین بن که ده‌کریت له‌ خواره‌وه باسیان بکه‌ین:

۱. دووپاتکه‌ره‌وه:

ئەم زاراوه‌یه له تیوری ریژمانی نو‌ی وه‌ک دیارده‌یه‌ک بۆ سه‌رچاوه‌ی جیناو و جوړه‌ها لابردنی

کۆنترۆلکراوه، واته پاشگره‌که گونجاوی نیوان جیناوی داپۆشراو و گریی ناوی پیشتر دیارده‌خات. بۆ زیاتر رونکردنه‌وه با سه‌یری ئەم نمونه‌ی خواره‌وه بکه‌ین:

(۸۱) تارا داوی کرد [جیناوی گه‌وره برۆن].

له‌م نمونه‌ی سه‌ره‌وه ن که لکاوه به‌ کاری باری مهرجی (برۆن) جوړی جیناوه گه‌وره‌که ده‌رده‌خات، چونکه ده‌بی‌ت گونجاویه‌ک له‌نیوان پاشگری لکاو (کلینک) و گری ناویه لابراوه‌که (جیناوی گه‌وره) له‌ که‌س و ژماره‌دا هه‌بی‌ت. پاشگراوی لکاوی ن واده‌رده‌خات که (جیناوی گه‌وره) یان گریی ناوی لابراو (ئه‌وان) به‌ خو‌رسکی جیناوی گه‌وره‌یه، که بۆ گریی ناویه‌کی دیاری نه‌کراو له ده‌ره‌وه‌ی رسته ده‌گه‌رپته‌وه و ئازادیشه چونکه گریی ناوی پیشتری له رسته‌که‌دا نیه، هه‌ر بۆیه جیناوی گه‌وره به (ئه‌وان) پرکراوه‌ته‌وه، بۆ نمونه:

(۸۲) تارا داوی کرد [ئه‌وان برۆن].

له‌مه‌ی سه‌ره‌وه ئەمه ده‌رده‌که‌وی‌ت که جیناوی گه‌وره یان گریی ناوی لابراو (بکه‌ر) له پارسته‌ی باری مهرجی توخمیکی به‌تالّه. توخمی به‌تالیش له تیوری دهسه‌لآت و به‌ستنه‌وه‌دا بواریکی گرنگی هه‌یه، چونکه دابه‌شبوونی گری ناویه‌کان له رسته‌دا و جیاوازییه‌کانی نیوانیان له تیکه‌ه‌ل‌کی‌شکردنی ژماره‌یه‌ک له پرنسیپ و هه‌لو‌یسته‌کان بریاری له‌سه‌ر ده‌دریت، که تیایدا ده‌بی‌ت گری ناویه‌کان په‌یوه‌ست بن به‌ گری ناویه‌کان و پرنسیپه‌کانی تر، که سه‌ر به‌ چه‌ندین نیمچه تیورن له نیو نه‌خشه‌ی مه‌ودای

تیوری به‌ستنه‌وه پۆلی گری ناویه‌کان گری ناوی لیکسیکین که گریه‌کی ناوی ئاشکرا و دیار پیکهین، که نه دوپاتکرده‌وه و نه جیناون، به‌لکو گری ناوی ئاساین، (Radford, 1981: 165)، هه‌روه‌کو:

(۸۶) کابرا داوای کرد [یارمه‌تی دهرۆزه‌که‌ره‌که‌ی بهر دهرگا بدریت].

له رسته‌ی (۸۶) کابرا و دهرۆزه‌که‌ره‌که‌ی به‌ده‌رگا نمونه‌ی سه‌رچاوه‌ی دهربرین، چونکه سه‌رچاوه‌کانیان ده‌کریت له دهره‌وه‌ی رسته‌دا بیت.

۴. توخمی ده‌سه‌لاتدار و بکه‌ری چنگکه‌وتو:

له تیوری ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه‌دا ناوچه‌ی ژیر ده‌سه‌لاتی دیاریکراو که تیایدا پرینسیپه‌کانی تیوری به‌ستنه‌وه به‌کار دیت بۆ رونکردنه‌وه و شیکردنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی هاوسه‌رچاوه‌یی که له‌نیوان ناوه جیاوازه‌کان له رسته‌دا هه‌ن. بۆ زیاتر رونکردنه‌وه پێویسته پیناسه‌ی توخمی ده‌سه‌لاتدار و بکه‌ری چنگکه‌وتو بکه‌ین، هه‌رچه‌نده پیناسه‌یه‌کی ورد و ته‌واو تا راده‌یه‌ک ئالۆزه، چونکه ناو به ناو هه‌موار ده‌کریت.

أ. توخمی ده‌سه‌لاتدار:

توخمی ده‌سه‌لاتداری گری ناویک که‌مترین ناوچه‌یه که گری ناوی و ده‌سه‌لاتداریه‌که‌ی و بکه‌ره چنگکه‌وتوه‌که‌ی تیدایه، واته په‌یوه‌ندییه‌کانی به‌ستنه‌وه‌ی تیدا به‌ده‌ست دیت. توخمه ده‌سه‌لاتداریه‌که‌ی گری ناوی بچوکرترین گری ناویه یان بکه‌ره‌که (S) گری ناوی ده‌سه‌لاتداریه‌که‌ی تیدایه، وه‌کو:

(که‌تنی) ریزمانی به‌کار دیت. واته چه‌ندین جو‌ری دوپاتکه‌ره‌وه هه‌یه، چونکه دوپاتکه‌ره‌وه نه‌و ناو و گری ناویانه‌ن که ناتوان سه‌رچاوه‌ی ئازاد بن، به‌لکو ده‌بیت واته و سه‌رچاوه‌ی خو‌یان له‌وانی پیشتر وه‌ربگرن، واته دوپاتکه‌ره‌وه جیناوی ته‌واو‌که‌ری به‌رامبه‌ر یه‌کترن. بۆ زیاتر رونکردنه‌وه سه‌یری ئه‌م نمونه‌ی خواره‌وه ده‌که‌ین:

(۸۳) قوتابیه‌کان ویستیان کتیبه‌کانی خو‌یان به‌رگ بکه‌ن.

(۸۴) قوتابیه‌کان ویستیان خو‌یان بشۆن.

(۸۵) قوتابیه‌کان یه‌کتریان خۆشده‌و‌یت.

له نمونه‌کانی (۸۳ و ۸۴) دوپاتکه‌ره‌وه‌کان که هیلان به‌ژیردا هاتوه (خو‌یان) جیناوی ته‌واو‌که‌رن و گری ناویه‌که‌ی پیشتریش (قوتابیه‌کان) ه، که‌چی له نمونه‌ی (۸۵) دا دوپاتکه‌ره‌وه (یه‌کتریان) به‌رامبه‌ر یه‌کتره و گری ناویه‌که‌ی پیشتریش (قوتابیه‌کان) ه.

۲. جیناوه‌کان:

له کوردیدا جیناوه‌کان دوو جو‌رن، سه‌ربه‌خۆ و لکاو. هه‌ریه‌ک له‌مانه‌ دوو ده‌سته‌ن که بکه‌ریان به‌کارن، به‌لام جیناوی لکاو پاشگریکه (کلیتیک) که خو‌یان وه‌ک بکه‌ر (S) و ئارامگره (Patient) و کارکه‌ر ده‌نوینن. ده‌سته‌ی جیناوه‌ لکاو‌ه‌کانی (S) و (P) له‌ده‌سته‌ لکاو‌ه‌که‌ی (A) کارکه‌ر جیاوازن.

۳. سه‌رچاوه‌ی دهربرین:

ئه‌م زاراوه‌ ئاماژه به‌ گری ناویه‌ک ده‌دات که هه‌ندی قه‌واره‌ی (بونی) ناسراوی وه‌کو سه‌رچاوه هه‌بیت (Trask, 1993, 233). به‌گو‌یره‌ی

سنوردانانه کان بگونجینیت، (Bussmann)،
 53 (1996). چۆمسیکی سیّ جوّره مهرجی
 دهرخستنی لیکّ هاویرکردوه، ئەمهش بوّ
 بهریساکردنی رونکردنهوه بهرهمهینهره
 دهربرینهکان، ئەو مهرجانهش له خوارهوه خراونهته
 روو:
 أ. دووپاتکهرهوه دهبیّت له توخمی دهسهلاتدار
 بهستریتهوه ئەگەر یه کیکی ههبیّت.
 ب. جیناویکّ دهبیّت له توخمه دهسهلاتداره‌که‌ی
 نازاد بیّت ئەگەر یه کیکی ههبیّت.
 ت. گریّ ناوی لیکسیکی دهبیّت له هه‌موو
 شوینیکّ نازاد بیّت، (Radford، 367: 1981).
 بوّ زیاتر رونکردنهوه‌ی ئەم مهرجانه‌ی سه‌روهه
 ده‌کریّت به‌وه راقه‌بکریّن که دووپاتکهره‌وه‌کان
 ده‌گه‌رپینه‌وه بوّ به‌رامبه‌ر یه‌کتره‌که و گریّ
 ناویه‌کانیش بوّ خوگه‌راوه‌کان، که سه‌رچاوه‌کانیان
 به‌ستراونه‌ته‌وه به‌که‌مترین ئەو توخمه دهسه‌لاتدارانه‌ی
 که بکه‌ری چنگکه‌وتویان تیدایه، واته له‌لایه‌ن گریّ
 ناوی پیشتری هه‌مان رسته به‌ستراونه‌ته‌وه، که‌چی
 گرییه جیناویه‌کان ده‌گه‌رپینه‌وه بوّ جیناوی که‌سی که
 ده‌کریّت به دووپاتکهره‌وه‌یی شیبکرینه‌وه چونکه ئەمانه
 له توخمه دهسه‌لاتداره‌کانیان نه‌به‌ستراونه‌ته‌وه، واته
 ده‌بیّت له که‌مترین توخمه دهسه‌لاتداره‌کانیان نازادبن.
 گریّ ناویه لیکسیکیه‌کانیش هه‌رده‌م نازادن.
 پیشیلکردنی ئەم ریسایانه واده‌که‌ن ئەم رستانه
 ناریزمانی بن. بوّ چاکتر تیگه‌یشتن ئەم پیناسانه
 ده‌خه‌ینه روو:

(۸۷) تارا ویستی ته‌ماشای خو‌ی بکات.
 (۸۸) تارا ویستی کچه‌که به‌خو‌ی ته‌مasha بکات.
 له رسته‌ی (۸۷) ناوچه‌ی که‌مترین توخم (خو‌ی)
 دیار ده‌کات که تیايدا (IP) که کاری (تاماشای
 کرد)ی تیدایه خو‌ی خستۆته ژیر ده‌سه‌لات، که‌چی
 له نمونه‌ی (۸۸) نامرازی به ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر (خو‌ی)
 سه‌پاندوه.
 ب. بکه‌ری چنگکه‌وتو:
 بکه‌ری چنگکه‌وتو په‌یوه‌ندییه که له‌نیوان گریکان،
 که وه‌ک گریّ (A) بکه‌ریکی چنگکه‌وتوه بوّ
 گرییه‌کی (B) دی، ئەگەر هاوده‌رخه‌ره‌کانی (A) و
 (B) پرینسیپه‌کانی ریزمان پیشیل نه‌که‌ن، (Trask،
 4: 1993). بوّ نمونه له رسته‌ی (۸۷) تارا بکه‌ری
 چنگکه‌وتوی (خو‌ی)ه، که‌چی له (۸۸) بکه‌ری
 چنگکه‌وتو گریّ ناوی (کچه‌که) یه نه‌ک (تارا).

۴. تیوری به‌ستنه‌وه:

ئەم تیوره نیمچه تیوریکی ریزمانی گوێزانه‌وه‌یه که
 ده‌سه‌لاتی هه‌یه به‌سه‌ر په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان
 دووپاتکهره‌وه‌کان و جیناوه‌کان و ونه پیشتره‌کانیان.
 پیشتره‌که گریّ ناوی هاوسه‌رچاوه‌یه‌که به‌خو‌وه
 ده‌به‌ستیت، ئەگەر پیشتره‌که سی کۆماندی (-C
 Commands) گریّ ناویه‌که بکات. سنوره‌کانی
 به‌ستنه‌وه وه‌ک پالوتن (فلته‌ر) کارده‌که‌ن که
 په‌یوه‌ندییه‌کانی هاوسه‌رچاوه‌یی له‌وانه‌یی فۆرمان
 له‌نیوان گریّ ناویه‌کان و شوینه‌واره‌کانیان سنوردار
 ده‌کات، بوّ ئەوه‌ی ته‌نیا پیکهاته‌چاکه‌کان له

أ. X به‌ستزوه ئه‌گهر X به‌لگه‌یه‌ك بیټ

هاوده‌رخسته‌كه‌ی له‌گه‌ل به‌لگه‌یه‌كی سی كۆماندی هه‌بیټ، ئه‌گهر نه‌به‌ستزایش بیټ ئه‌وا ئازاده.

ب. به‌لگه له بکه‌ر (S) یان گری‌ی ناوی (بکه‌ر، به‌رکاری راسته‌وخۆ، ناراسته‌وخۆ، هتاد) شوینی گری‌ی ناوی نه‌بیټ.

ت. X سی كۆماندی Y ده‌كات، ئه‌گهر یه‌كه‌م لقی گری‌ی به‌رپوه‌به‌ر بیټ، X به‌رپوه‌به‌ری Y و X به‌رپوه‌به‌ری Y نیه Y، X.

پ. X توخ‌ی ده‌سه‌لاتداره بو Y، ئه‌گهر X كه‌مترین گری‌ی ناوی یان بکه‌ره‌كه S پینکه‌ته‌یه‌ك بیټ ده‌سه‌لات به‌پینیتته سه‌ر Y.

ج. X ده‌سه‌لات ده‌خاته سه‌ر Y، ئه‌گهر X كه‌مترین وزه‌ی ده‌سه‌لاتدار (فه‌رمان، ئاوه‌لناو، ئاوه‌لکار، ئارامگر یان کات) سی كۆماندی Y بکات و هه‌یچ تیه‌ه‌لقورتانی (سی-بار) یان ته‌گه‌ره‌ی گری‌ی ناوی له‌نیوان X و Y نه‌بیټ.

بو نمونه:

(۸۹) تارا خۆی دیت.

(۹۰) تارا ئه‌وی دیت.

(۹۱) تارا شارای دیت.

۵. جیناوی گه‌وره (PRO):

وه‌كو پيش‌تريش باسکرا و چه‌ندین نمونه پيشاندره که تياياندا جیناوی گه‌وره رونکرایه‌وه، بو زیاتریش رونکردنه‌وه با سه‌یری ئه‌م نمونه‌ی خواره‌وه بکه‌ین و به‌هیلکاری روینان بکه‌ینه‌وه:

(۹۲) تارا ده‌یه‌ویټ PRO بپروات.

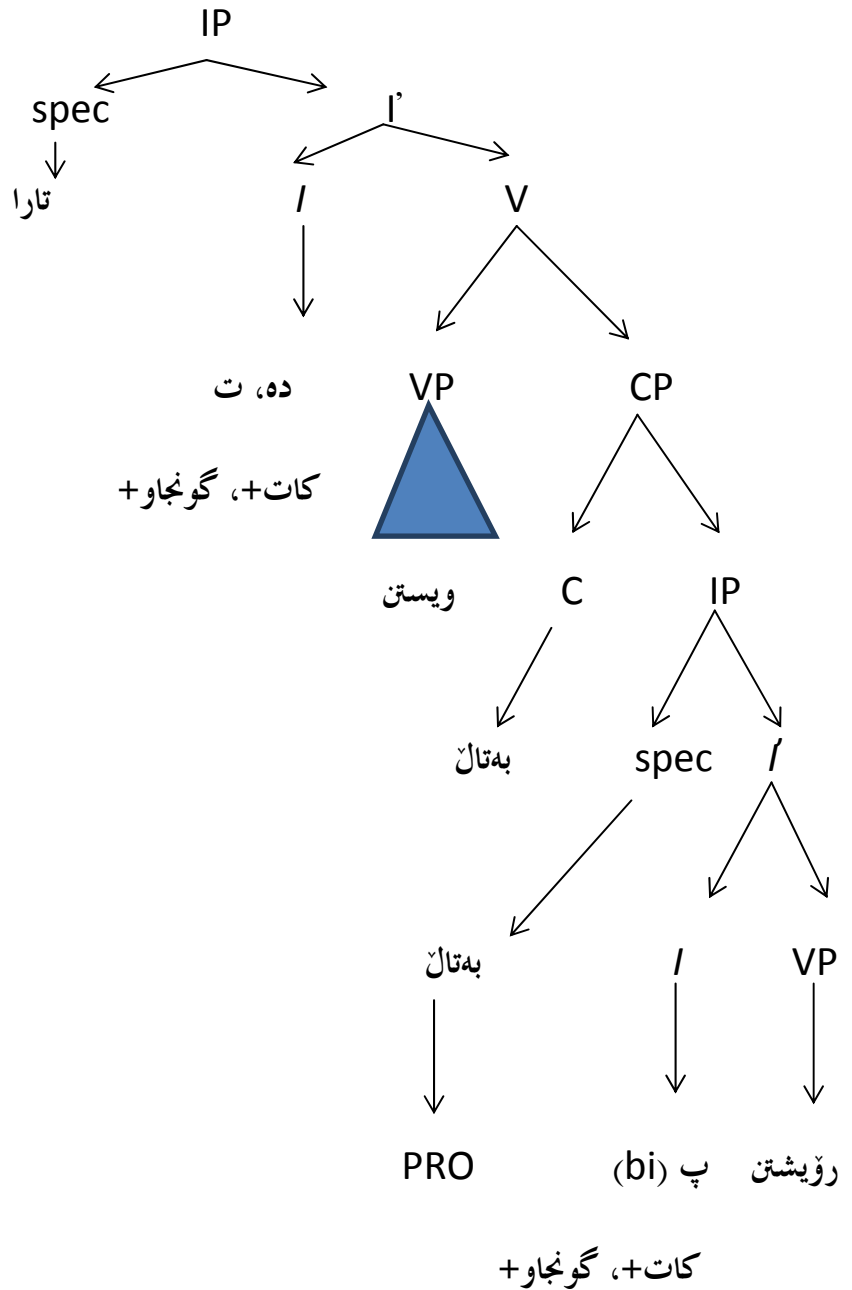
(۹۳) تارا داوای کرد PRO خۆی بپروات.

(۹۴) تارا داوای کرد که PRO بپروات.

(۹۵) تارا داوای کرد که ئه‌و به‌خۆی PRO بپروات.

(۹۶) تارا داوای له‌شارا کرد PRO بپروات.

هیلکاری ژماره (۶): رونکردنه‌وه‌ی جیناوی گه‌وره

نهمه‌ش پیشیلکردنی ریساکویه که تیایدا (جیناوی گهوره) بکهریکی به‌تاله، له رسته‌ی Non-finite گریه‌کی ناوی بزره که دابه‌شبوئیکی سنورداره و هیچ له شوینی خوی ناییت که به‌شپوهیه‌کی ناسایی گریی ناوی ناشکرایه (دیاره) و ده‌ییت بکهر بیت له شوینی به‌رکاری رسته‌ی finite، ههریویه گه‌نگه‌شه‌یه‌ک دهرباره‌ی نهمه له نارادایه نهمه‌ش نهمه‌ش نایا نهمه شوینه بو جیناوی گهوره‌یه (PRO)

له نمونه‌ی ژماره (۹۲) کاری ویستن پیویستی به دوو به‌لگه‌یه که کارکهر و بابه‌تن. کارکهره‌که تارایه و بابه‌ته‌کesh رسته‌ی ته‌واوکهری باری مهرجیه پروات، به‌لام کاری رویشتن به‌لگه‌ی گوزاره‌یه‌کی تره که پیویستی به به‌لگه‌ی کارکهر هه‌یه. له هیلکاری ژماره (۶) ی سه‌روه‌ش به‌لگه‌ی کاری رویشتن دیارنیه که‌چی رسته‌کesh رسته‌یه‌کی ریژمانیه، که‌واته به‌لگه‌که به‌لگه‌یه‌کی شاراو‌یه،

جیناوی گه‌راوه بلیکیت تا گونجاوی ژماره و کەسی دباي بکات، ئەگەرچی گری ئاوی له رستهی باری مەرچی نه‌بیت و هیچ پاشگری گونجاوی دهرنه‌خات، ئەو کاته رسته‌که نارێزمانیه:

(۹۸) ده‌یه‌وئیت PRO خۆی پروات. (رێزمانیه)

(۹۹) * تارا ده‌یه‌وئیت خۆ پروات. (نارێزمانیه)

رستهی (۹۸) ته‌نها به پاشگری (ی) راستکراوه‌ته‌وه و بووه به رسته‌یه‌کی رێزمانی، که‌چی رستهی (۹۹) به‌بی ئهم پاشگره نارێزمانیه، هه‌ربۆیه ده‌کریت وادابنریت ئهم پاشگره بۆ جیناوی گه‌وره (PRO) له ناوچهی خۆجییه‌تی خۆی ده‌گه‌رێته‌وه. به‌م شیوه‌یه (خۆی) به‌ستراوه به PRO و ئه‌ویش به‌ستراوه‌ته‌وه به گری ئاوی (تارا) ی شارپسته، (Radford 1997: 84). به‌لام له‌م رسته‌یه‌ی خواره‌وه:

(۱۰۰) تارا ده‌یه‌وئیت [PRO به‌خۆی پروات]

ده‌بینین له‌م رسته‌یدا (خۆی) ده‌که‌وێته رسته‌ی ناوی مەرچی که‌ پریپۆزیشنێ (به) پیشکەش به رسته‌ی باری مەرچی ده‌کا. لێ‌ده‌دا (خۆی) ئه‌رکی گری ئاوی ده‌بینیت له‌لایه‌ن (به) دۆخی دراوه‌تی، چونکه ده‌سه‌لاتداره و پاشگری (ی) گونجانندی ژماره و کەسی و سێتا که ده‌که‌وێته کۆتایی کاری باری مەرچی (پروات) دیار ده‌کریت، که گونجاندنیش له‌گه‌ل پاشگری (ی) دهرده‌خات، که بۆ گری ئاوی له ناوچهی خۆجییه‌تی گری ئاوی و به‌ستراوه به گری ئاوی (تارا) ی شارپسته، هه‌ربۆیه ده‌کریت وادابنریت که بکه‌ری شاراوه‌ی رسته‌ی

(BIG) یان بۆ جیناوی بچوکه (Small Pro)، به‌لام ده‌کریت ئهمه گری ئاوی لابرآو بیت و گری ئاوی پیشتریش بۆ ئهم ئهم گری ئاویه لابرآو (تارا) بیت، به‌لام گری ئاوی (تارا) له شوینی تایبه‌تی گری (IP) بۆ رسته‌ی باری مەرچی ناگری به‌هۆی (I) ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ردا به‌سه‌پنریت به‌هۆی به‌ره‌به‌ستی باری مەرچی (Bi)، بۆیه گری ئاویه‌که که له‌ژێر ده‌سه‌لاتدا نیه و دۆخیش وه‌ناگریت، که‌چی گریه‌کی ناویه و به‌رچاوی نیه و هیچ شیوه‌یه‌کی فۆنۆلۆژیکی نیه. هه‌روه‌ک چۆمسکی ئهمه‌ی رونکردۆته‌وه که ده‌لیت " هه‌موو گریه‌کی ناوی که شیوه‌ی فۆنۆلۆژی هه‌یه ده‌بیت دۆخی ئه‌بستراکتی پیدریت " (74: 1986). به‌مجۆره ئه‌گه‌ر گری ئاوی (تارا) وه‌ک گری ئاوی دیار (ئاشکرا) بکه‌وێته شوینی تایبه‌ت spec، ئه‌وا IP رسته‌ی باری مەرچی و بی دۆخه، له ئه‌نجامدا فلتهری دۆخی ئه‌و به‌ده‌رده‌نیت. واته ده‌بیت گری ئاویه‌که لابریت و جله‌و نه‌کریت (ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ردا نه‌چه‌سپیت)، جیناوی گه‌وره‌ش که به‌بی دۆخه و ونه ده‌بیت بخریته شوینی گری ئاوی (تارا) تار رسته‌که رسته‌یه‌کی رێزمانی بیت. که‌چی له‌م رسته‌یه‌ی خواره‌وه:

(۹۷) تارا ده‌یه‌وئیت PRO خۆی پروات.

ده‌بینین جیناوی خۆی بۆ (تارا) ده‌گه‌رێته‌وه، ئه‌مه‌ش به‌هۆی جیناوی لکاوی (ی) که لکاوه به کۆتایی جیناوی (خۆ)، که ده‌بیت به‌ستراوه بیت له ناوچهی خۆجییه‌تی پیشتره‌که‌ی، هه‌ربۆیه جیناوی (خۆ) ده‌بیت به به‌ستراوه‌ی گری ئاوی له ته‌واو‌که‌ری رسته‌ی باری مەرچی و پاشگره‌که‌شی به

ئه‌وا ده‌بینین لهم رسته‌یه‌دا (۱۰۳) (ئه‌وان) گریی ناوی دوا‌ی کاره و نیشانه‌ی رۆلی سیتی له‌لایه‌ن کاری سه‌ره‌کی (ده‌یه‌ویت) پیندراوه، هه‌ربۆیه ئه‌م گریی ناویه به‌شیک نیه له پارسته‌ی باری مهرجی، بۆیه ده‌بیته پارسته‌ی باری مهرجی بیته و ده‌بیته جیناوی گه‌وره (PRO) بکه‌ری هه‌بیته، که له‌لایه‌ن گریی ناوی دوا‌ی کاری سه‌ره‌کی کۆنترۆل کراوه، واته پیکهاته‌ی کۆنترۆلی به‌رکاره. جیناوی (ئه‌وان) نازاده و هه‌یج پیشترتیکی له رسته‌که‌دا نیه. له هه‌مان کاتدا (خویان) و پاشگری (ن) که به کۆتایی کاری باری مهرجی لکاوه (برۆن) گونجاندنی کهس و ژماره ده‌ده‌خات. با سه‌یری ئه‌م رسته‌یه بکه‌ین:

(۱۰۴) تارا داوا‌ی کرد PRO پروات.

ئه‌م رسته‌یه (۱۰۴) ده‌گریته به‌م هیلکارییه‌ی خواره‌وه رونه‌کریته‌وه:

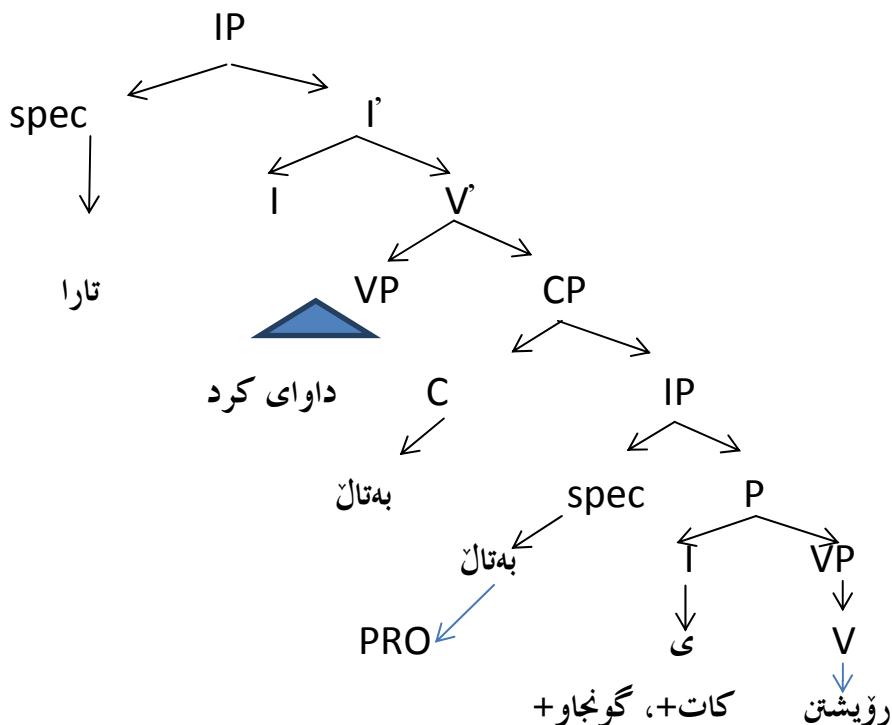
باری مهرجی و ئه‌م جیناوه گه‌وره‌یه (PRO) جیناویکی گه‌رای به‌سه‌راوه‌یه.

(۱۰۱) تارا ده‌یه‌ویت شارا [PRO خۆی پروات]. له رسته‌ی (۱۰۱) پیشترتی جیناوی گه‌وره (PRO) گریی ناوی دیاری (شارا)یه، که‌چی لهم رسته‌یه‌ی خواره‌وه:

(۱۰۲) تارا ده‌یه‌ویت ئه‌و [PRO به‌خۆی پروات]. ده‌بینین ئه‌م رسته‌یه (۱۰۲) که‌میک لیله و ته‌موژاویه، چونکه نازانین ئایا (ئه‌و) ئه‌رکی ئاشکرا و روون ده‌بینیته، که به‌سه‌راوه به گریی ناوی ئاشکرای (تارا)ی شارسته یان نازاده و هه‌یج پیشترتیکی ناسراوی نیه. به‌لام ئه‌گه‌ر ئه‌م رسته‌یه‌ی خواره‌وه سه‌یر بکه‌ین:

(۱۰۳) تارا ده‌یه‌ویت ئه‌وان [PRO به‌خویان برۆن].

هیلکاری ژماره (۷): رونه‌کردنه‌وه‌ی جیناوی گه‌وره PRO

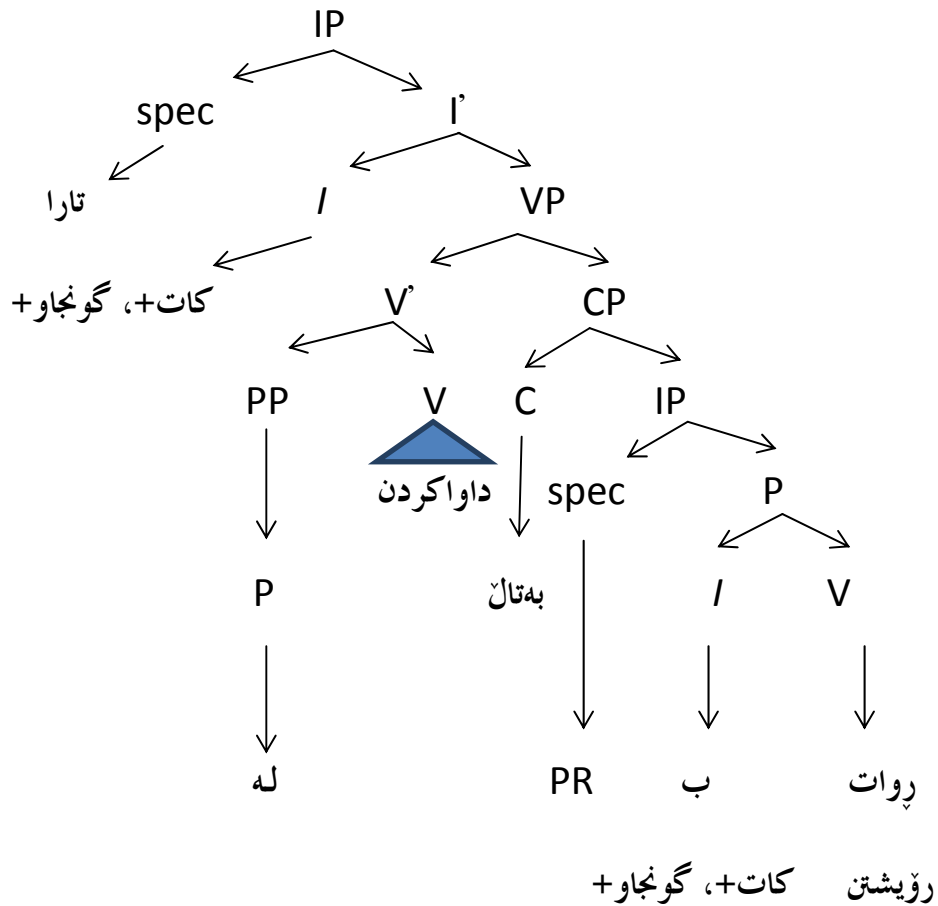
له‌م هیلکارییه‌دا رسته‌که هه‌مان رسته‌ی پیشتره که له هیلکاری ژماره (٦) روونکراوه‌ته‌وه. بۆ پیشتر استکردنه‌وه‌ی ئه‌و راستیانه‌ی پشتگیری له PRO ده‌که‌ن ده‌کریت سه‌یری ئه‌م نمونه‌ بکه‌ین:

(١٠٥) تارا له شارای داواکرد که [PRO پروات].

(١٠٦) تارا له‌وه‌ی (له‌ ئه‌وه‌ی) داواکرد [PRO پروات].

وه‌کو پیشتر باسکرا کاری داواکردن پیوستی به‌ دوو به‌لنگه‌ هه‌یه، کارکه‌ر و بابته، له‌گه‌ل رسته‌ی ته‌واوکه‌ری باری مه‌رجی - که له رسته‌ی (105) کارکه‌ر (تارا) و بابته‌یش (شارایه)، (له‌ ئه‌و) یش له ریگه‌ی ریسه‌یه‌ک بوه به (له‌وه‌ی) و رسته‌ی ته‌واوکه‌ری باری مه‌رجی، بۆ زیاتر روونکردنه‌وه‌ ده‌کریت سه‌یری ئه‌م هیلکارییه‌ی خواره‌وه بکه‌ین:

هیلکاری ژماره (٨): رسته‌ی ته‌واوکه‌ری باری مه‌رجی

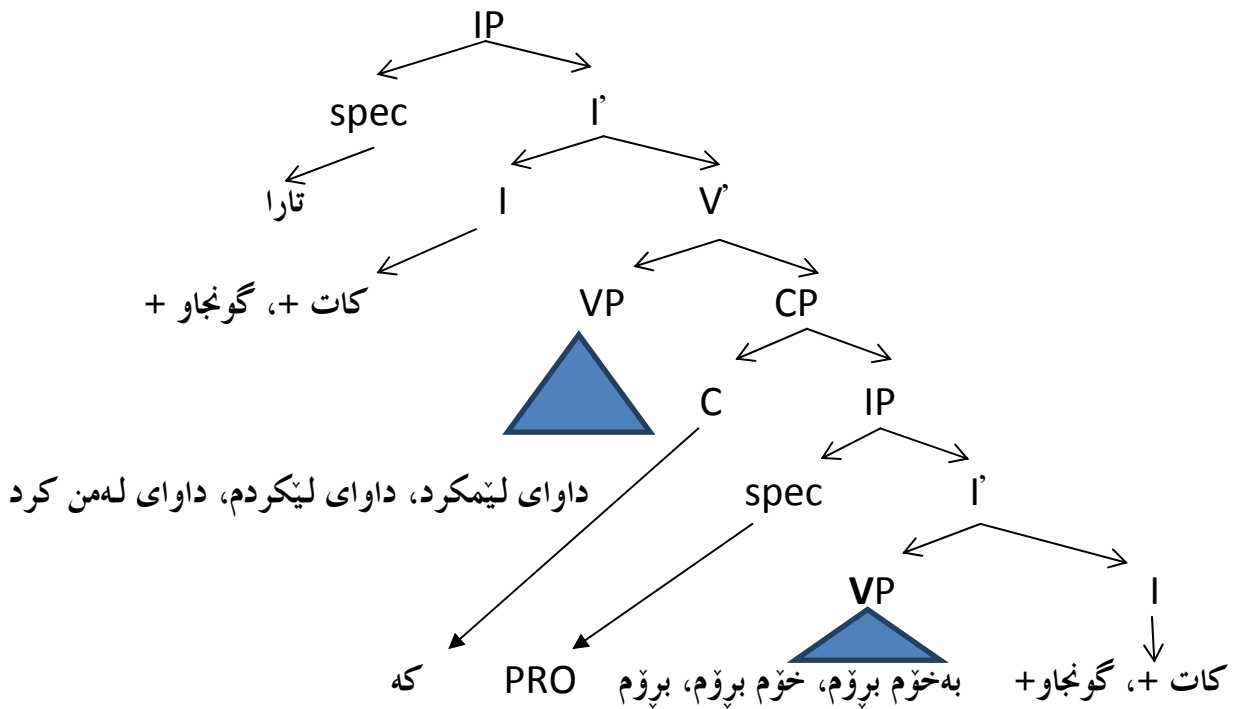
کاری باری مهرجی رون ده که نه وه که PRO له لایه ن گری ناوی بهرکار (کچه کان) کۆنترۆل کراوه که به شیوه یه کی یه ک له دوا یه یه ک (کچه کان، له وان، کچه کان) نن، که چی له رسته ی (۱۱۰) پاشگری (ن) له کاری باری مهرجی (برۆن) رونده کاته وه که PRO له لایه ن گری ناوی بکه ر (کچه کان) ی شارسته کۆنترۆل کراوه، که چی له نمونه کانی (۱۱۱ - ۱۱۳) پاشگری کاری باری مهرجی (بروات) رونکده که نه وه، که PRO له لایه ن گری ناوی بهرکار (تارا) ی شارسته کۆنترۆل کراوه، به لام له نمونه ی (۱۱۴) نه وه رونده بیته وه که PRO له لایه ن گری ناوی بکه ر (نه وان) ی شارسته کۆنترۆل کراوه، بو زیاتر رونکردنه وه ده کریت ته واکه ری رسته ی باری مهرجی به نامرزی په یه ونه ی که و نامرزی خویه تی پیشکده ش بکریت، ههروهک:

- (۱۱۵) تارا داوای کرد که [PRO بروات].
 - (۱۱۶) تارا داوای کرد که [PRO به خوی بروات].
 - (۱۱۷) تارا داوای کرد که [PRO خوی بروات].
 - (۱۱۸) تارا داوای له من کرد که [PRO به خۆم برۆم].
 - (۱۱۹) تارا داوای لیم کرد که [PRO خۆم برۆم].
 - (۱۲۰) تارا داوای لیکردم که [PRO برۆم].
- ده کریت هه ر یه ک له م رسته نه ی سه ره وه به هیلکاری رونبکریتنه وه، وه کو:

له م هیلکاری به دا رسته ی باری مهرجی گوزاریه کی دی هه یه که کاری باری مهرجی (بروات) له چاوی کاری (رۆیشتن) ه و پیوستی به به لگه یه که که کار که ره، به لام له هیلکاری به که ئاشکرایه که نه م به لگه یه نه، که چی رسته که ش ریژمانیه، له راستیدا نه م بالگه یه ده بیته شاروه بیته که نه ویش PRO یه و له لایه ن بهرکار له شارسته دا کۆنترۆل کراوه که (له شارا) یه و له نمونه ی (۱۰۵) دایه و (له ویش) له نمونه ی (۱۰۶) داهاتون و پاشگره که لکاوه به کاری بروات که ژماره و که سی PRO له لایه ن گری ناوی بکه ر یان پیکهاته ی کۆنترۆلی بهرکار کۆنترۆل کراوه. بو زیاتر رونکردنه وه با سهیری نه م نمونه بکه ین:

- (۱۰۷) تارا له کچه کانی داوا کرد [PRO برۆن].
 - (۱۰۸) تارا له وانی داوا کرد [PRO برۆت].
 - (۱۰۹) تارا داوای کرد کچه کان [PRO برۆن].
 - (۱۱۰) کچه کان له تارایان داوا کرد [PRO بروات].
 - (۱۱۱) کچه کان داوایان کرد تارا [PRO بروات].
 - (۱۱۲) نه وان داوایان کرد تارا [PRO بروات].
 - (۱۱۳) نه وان له تارایان داوا کرد [PRO بروات].
 - (۱۱۴) نه وان له تارایان داوا کرد [PRO برۆن].
- پاشگری که لکاوه به کاری باری مهرجی (بروات)، (برۆن) یش ژماره و که سی جیناوی گه وره (PRO) رونده کاته وه که نایا له لایه ن گری ناوی بکه ری یان بهرکاری شارسته کۆنترۆل کراوه، بو نمونه له رسته کانی (۱۰۷ - ۱۰۹) پاشگری

هیلکاری ژماره (9): رونکردنه‌وهی نامرزی په‌یوهندی که له رسته‌ی باری مهرجی

بویه ئەم لیکدانه‌وهیه بوه به کرۆکی تیوری به‌لگه‌نه‌ویستی PRO.

٦. ئەنجامه‌کان:

ده‌کریت ئەنجامه‌کانی ئەم توێژینه‌وهیه لهم چه‌ند خالهی خواره‌وه کۆبکه‌ینه‌وه:

١. زمانی کوردیش وهك ههر زمانیکی تر دیارده‌ی لابردن و به‌رزکردنه‌وهی تیا‌دا رووده‌دات و تا راده‌یه‌کی باش په‌یوه‌سته به پرنسپه‌کانی تیوری دۆخ و له چوارچێوه‌ی دیارده‌ی ده‌سه‌لات و به‌سته‌وه ده‌کریت شیکردنه‌وه‌ی بۆ بکریت.
٢. دیارده‌ی جولانه‌وه دیارده‌یه‌کی یونقی‌رساله و له زمانی کوردیشدا رووده‌دات، که تیا‌یدا ته‌نها توخه تاییه‌ته‌کان ده‌جولین و ده‌چه شوینه تاییه‌ته‌کا، بۆ

بۆ راستی و له پیناوی پشتگیریکردن له PRO ده‌کریت سه‌یری ئەم نمونانه‌ش بکه‌ین:

(١٢١) زه‌هه‌ته من برپوم.

لهم رسته‌دا ده‌کریت گری‌ ناوی من لابریت و

بیته:

(١٢٢) زه‌هه‌ته PRO برپوم.

(١٢٣) PRP له ده‌رگا بدهم، تارا دیت.

لهم ههر دوو رسته‌ی (١٢٢ و ١٢٣) جیناو pro ئه‌رکی دوپاتکه‌ره‌وه و جیناو ده‌بینیت و نازاد و به‌سه‌راوه‌یه به‌ گۆیره‌ی پرنسپه‌ی A و B تیوری به‌سته‌وه. ئەمه‌ش له به‌ر ئەوه‌یه که جیناوی گه‌وره PRO ده‌که‌ویته شوینیک که له ژیر ده‌سه‌لاتدا نیه، چونکه نیشانه‌ی باری مهرجی (ب) به‌به‌سته، ههر

ب. سەرچاوه ئینگلیزییه کان:

Bussman, H. (1996) Routledge Dictionary of Language and Linguistics. London: Routledge.

Chomsky, Noam (1981) Lectures on Government and Binding. Berlin and New York: The Pisa Lectures Mouton de grayter.

Chomsky, Noam (1982) Theory of Government and Binding. London and New York: MIT Press.

Chomsky, Noam (1986) Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use. New York: Praeger.

Cook, V.J. and Newson, M (1997) Chomsky's Universal Grammar, (2nd Ed.). Oxford: Black Well.

Friend, Robyn C. (1985) Ergativity in Sulemaniye Kurdish. In MESA Conference. 1985.

Haegeman, Liliane (1994) Introduction to Government and Binding Theory, 2nd ed. Oxford: Blackwell.

Halliday, MAK (1985) An Introduction to Functional Grammar. London: Arnold.

Jukil, Ali, M. (2007) "Raising Rules in Kurdish Sentence Pptern" Zanko Magazine; the Scientific Journal of Salahaddin University- Erbil; no. (31) 2007. Pps. 22. Sup.

Jukil, Ali, M. and Aziz, Ali Yousif (2011) "Equi-NP Deletion or Big Pro" Zanko Magazine; the Journal of Humanity and Science, Salahaddin University- Erbil; no. (49) 2011. Pps. 49-70. Sup.

نونه جولانهوه له بکه‌ر دپاره‌وه بۆ بکه‌ر نادیار په‌یوه‌ندییه‌کی گشتی جیهانیه، که له زمانی کوردیشدا بونی هه‌یه.

۳. له کوردیدا له نه‌نجامی لابردنی هاوگریتی ناوی، له پارسته‌دا کاره‌که هه‌ر (finite) ه، واته خوازی ریزمانیه یاخود (باری مه‌رجی)یه، چونکه نیشانه‌ی که‌سی و ژماره‌ی پاراستوه.

۴. جیناوی گه‌وره له زمانی کوردیدا بونی هه‌یه. جیناوی گه‌وره یان گریتی ناوی لابراو (بکه‌ر) له پارسته‌ی باری مه‌رجی توخیکی به‌تاله. توخمی به‌تالیش له تیوری ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه‌دا بواریکی گرنگی هه‌یه، چونکه دابه‌شبوونی گری ناویه‌کان له رسته‌دا و جیاوازییه‌کانی نیوانیان له تیکه‌ه‌لکیشکردنی ژماره‌یه‌ک له پرنسیپ و هه‌لوێسته‌کان برپاری له‌سه‌ر ده‌دریت.

۵. دۆخ له زمانی کوردیدا پینکه‌اته‌یه‌کی رۆنایی هه‌یه، واته به‌شیوه‌ی فۆنه‌تیکی ده‌رناکه‌وێت و له ناخاوتندا گۆناکریت.

لیستی سەرچاوه‌کان:

۱. سەرچاوه کوردیه‌کان:

موحه‌مه‌د، حاتهم ولیا (۲۰۰۶) په‌یوه‌ندییه رۆناییه‌کانی نواندنه سینتاکسیه‌کان. نامه‌ی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سه‌لاحه‌دین، هه‌ولێر.

حاجی، فیان سلیمان (۲۰۰۷) که‌ره‌سه به‌تاله‌کان له روانگی تیۆری ده‌سه‌لات و به‌ستنه‌وه: شیوه‌زاری کرمانجی. نامه‌ی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سه‌لاحه‌دین، هه‌ولێر.

----- (1997) Syntax: a Minimalist Introduction. Cambridge: Cambridge University Press.

Trask, R. L. (1993) A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics. London New York: Routledge Press.

Radford, A (1988) Transformational Grammar: a First Course. Cambridge: Cambridge University Press.

حذف العبارة الإسمية و رفعها في الجملة الكردية بحسب نظرية (الحالة)

ملخص البحث :

لقد استعملت (الحالة) في النحو التقليدي للتحويلات التي تحدث بحسب وظيفتها في أواخر الجمل التي يقصد بها : إضافة زيادة عليها . إن (الحالة) في النحو التحويلي و التوليدي تتكون من خاصية أو شكل معروف و واضح ، و تأخذ العبارة الإسمية لتشير الى بعض خصائص الربط النحوي أو الدلالي للجملة التي تحمل عبارات اسمية . إن (الحالة) أو نظرية (الحالة) مادة من المواد المهمة في النحو الحديث التحويلي و التوليدي ، و إن علاقتها بالعبارة الإسمية و التحويلات في الجملة تجعل من الأسماء أن تتحول من أماكنها الخاصة في الجملة . إن (الحالة) بحسب النحو الحديث : التوليدي الذي أسسه العالم اللغوي (جومسكي) ظاهرة عالمية في كل اللغات ، و شأن اللغة الكردية بشأن كل اللغات يمكن أن تبحث في هذا المجال لمعرفة مدى ربط مبادئها النظرية بإطار السلطة و تحليلها تحليلاً علمياً . إن نظرية (الحالة) تتكون من جوانب لمدّة ، منها:

الحالة الصرفية و التركيبية ، و الحالة الفضلة ، و مصغى الحالة ، و القواعد المتوفرة للحالة ، و الحالة و الحكومة ، علاقة الحالة المتوفرة، مستويات الحالة ، نظرية السيطرة ، نظرية التحول ، نظرية (الثينا) و رفع العبارة الإسمية ، حذف الضمائر الكبرى ، و الخ . و هذا البحث يتضمن جانبين ، و هما : قواعد الرفع في الجملة الكردية ، و حذف (العبارة المتوازية) أو الضمائر الكبرى . و هذا الجانب يتضمن رفع العبارة الإسمية أو أي عنصر آخر في الجملة الفعلية في مكانه من الجمل الفعلية التي تتحول مكوناتها ، و هذا الجانب عملية نحوية مرتبطة ب(نظرية التحويلية الحالية) و قاعدة التحويلية و العنصر . أما الجانب الثاني فيتكون من حذف العبارة المتوازية أو الضمائر الكبرى ، و هذا الجانب برأسه محاولة لتطبيق قوانينها على الجمل الكردية .

و أخيراً هذه الدراسة تقسم على ستة فصول رئيسية :

أما الفصل الأول فيتحدث عن نظرية (الثينا Theta) ، أما الفصل الثاني فيسلط الضوء على النظرية التحويلية .

و أما الفصل الثالث : فمخصص العناصر الفارغة ، و يتحدث الفصل الرابع عن (نظرية الربط) ، و أما الفصل الخامس فيتكلم عن

الضمير الكبير ، و أما الفصل السادس فيتناول النتائج التي وصل إليها هذا البحث .

و لا بد من الإشارة الى أننا أوردنا لكل فصل من هذه الفصول بأمثلة من الجمل الكردية باللهجة السورانية ، وثبتنا البحث بقائمة

المصادر الكردية و الانكليزية في نهاية البحث .

NP Deletion and Raising of Kurdish Sentences According to Case Theory

Abstract:

In traditional grammar case was used for those changes that occur at the end of sentences, which are added because of the function of the noun. In Transformational Generative Grammar, case is a characteristic or a form which is added to a noun phrase that indicates the grammatical and semantic relationship of the sentence. Case is a universal phenomenon and it is found in all the languages of the world. Kurdish language, like any other language, can be studied in this regard, to find out to what extent this phenomenon is found in this language.

This paper includes two aspects, Raising Rules and NP deletion in Kurdish. The first aspect is related to raising of NP or any other element in its place in the subordinate clause, and moving them into larger constructions. This is a syntactic process which is related to Movement Theory and transformational rules. The other aspect is related to NP deletion or the Big Pro. The study is an attempt to apply these rules on Kurdish sentences.

The study consists of six main sections. The first section deals with Theta Theory. The second section focuses on Movement Theory, especially the movement of passive voice and rising of noun phrases or the Big Pro (PRO). The third section deals with empty elements. Section four focuses on Binding Theory. Section five discusses the Big Pro. The last section, section six shows the conclusions of the study. In all the sections examples from Kurdish sentences (Central Kurmanji) are provided. At the end of the study the list of Kurdish and English references are provided.